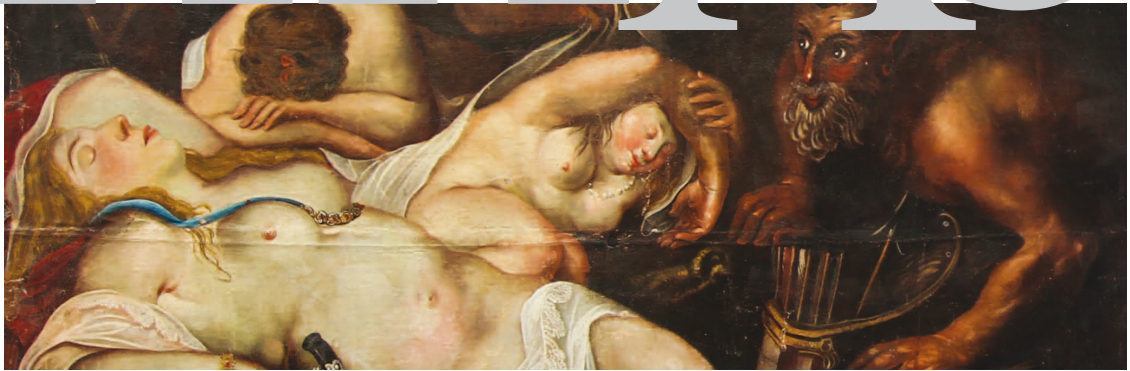

AHIAS

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

19|1·2014

LJUBLJANA 2014

Acta historiae artis Slovenica

ISSN 1408-0419

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

Izdaja / Published by

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU /
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

Glavna urednika / Editors-in-chief

Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman

Uredniški odbor / Editorial board

Tina Košak, Ana Lavrič, Barbara Murovec, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Jaromir Homolka (Praha), Iris Lauterbach (München),
Hellmut Lorenz (Wien), Milan Pelc (Zagreb), Paola Rossi (Venezia), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste)

Lektoriranje / Language editing

Olivia Hellewell, Kirsten Hempkin, Mija Oter Gorenčič, Anke Schlecht

Prevodi / Translations

Nadja Gnamuš, Renata Komić Marn, Tina Košak, Franci Lazarini, Blaž Resman, Katarina Šmid

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout by

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p.p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija

E-pošta / E-mail: uifs@zrc-sazu.si

Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

BHA, FRANCIS, IBZ, ERIH, EBSCO Publishing, Scopus

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €

Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual Subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / Orders should be sent to

Založba ZRC / ZRC Publishing

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2014, ZRC SAZU, Ljubljana

Tisk / Printed by

Cicero d. o. o., Begunje

Naklada / Print run: 400

VSEBINA

CONTENTS

DISSERTATIONES

Katarina Šmid

- Fragment pripovednega reliefa na grobnici Spektatijev v Šempetru. Epizoda zgodbe o Orestu in Ifigeniji na Tavridi ali Toantov dokončni poraz na otoku Sminta?*7
The Fragmentary Narrative Scene from the Tomb of Spectatii at Šempeter. An Episode of the Story of Orstes and Iphigenia among the Taurians or the Final Demise of King Thoas on the Island of Sminthe?16

Matjaž Ambrožič

- Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem*17
Verzeichnis der vorjosephinischen Bruderschaften in der slowenischen Steiermark52

Tina Košak

- Slikarske zbirke grofov Herberstein. Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu*53
Picture Collections of the Counts of Herberstein. The Collection of Erasmus Friedrich Count of Herberstein90

Ana Lavrič

- Slovenski »panteon« v Slomškovich Drobtinica in pri Novi Cerkvi*93
The Slovenian 'Pantheon' in Slomšek's Almanac Drobtinice and in the Church at Nova Cerkev121

Franci Lazarini

- »Začeti pa moramo na vsak način že letos, sicer lahko naredimo križ čez novo cerkev.« O neuresničeni gradnji nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru*123
»Wir müssen auf jeden Fall noch in diesem Jahr beginnen, sonst können wir die neue Kirche in den Mond schreiben.« Über den nichtrealisierten Bau der neuen Hl. Magdalena Kirche in Maribor (Marburg a. d. Drau)141

Barbara Murovec	
“Anyway, the question of personnel is rather difficult ...”	
<i>Some Observations on Political Influence on Art (History) in Slovenia</i>	143
»Skratka, kadrovsko vprašanje je dokaj težko ...«	
<i>Drobci o političnem vplivu na umetnost in umetnostno zgodovino v Sloveniji</i>	153

Nadja Gnamuš	
<i>Temne iluminacije. O črnih slikah Sandija Červeka</i>	155
<i>Illuminating Darkness. Reflections on Sandi Červek’s Black Paintings</i>	169

DOCUMENTA

Renata Komić Marn	
<i>Korespondenca med Karlom Strahlom in Antejem Gabrom</i>	187
<i>The Correspondence of Karl Strahl and Ante Gaber</i>	203

APPARATUS

Izvečki in ključne besede / Abstracts and keywords	207
Sodelavci / Contributors	213
Viri ilustracij / Photographic credits	215

DISSERTATIONES

»Začeti pa moramo na vsak način že letos, sicer lahko naredimo križ čez novo cerkev.«

O neuresničeni gradnji nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru

Franci Lazarini

Župnija sv. Magdalene v Mariboru je bila na prehodu iz 19. v 20. stoletje po površini največja župnija lavantinske škofije; obsegala je celotno področje mesta na desnem bregu Drave (Tabor, Studenci, Radvanje, Tezno, Pobrežje itd.).¹ Zaradi gospodarskega razvoja desnega brega, še posebej izgradnje železniških delavnic (1863) in železničarske kolonije (prva faza 1863, druga faza 1868–1869, spremljajoči objekti do 1874), je precej narastlo število župljanov: leta 1882 jih je bilo 9080, deset let kasneje 9350, dvajset let kasneje pa kar 12.680.² Za takšno množico vernikov je bila barokizirana poznosrednjeveška župnijska cerkev sv. Magdalene veliko premajhna, zato je bilo treba misliti na novo stavbo ali vsaj na povečavo stare.³ »Prostorska stiska« je bila sicer nekoliko omiljena leta 1897, ko so se pri podružnični cerkvi sv. Jožefa na Studencih naselili lazaristi, s čimer so okoliški prebivalci dobili možnost obiska svete maše v tamkajšnji cerkvi, a le za kratek čas, saj so lazaristi že 1911 odšli, menda zato, ker niso bili kos zapletenim nemško-slovenskim odnosom v Mariboru, imeli pa so tudi finančne težave.⁴ Tomaž Rožanc (1822–1902), ki je bil pri Sv. Magdaleni župnik vse od leta 1871 in je ves čas zgledno skrbel za župnijsko cerkev, je prišel do sklepa, da je nova zgradba nujno potrebna, zato se je kljub visoki starosti lotil zahtevnega projekta.⁵ Ker zbrana sredstva niso zadoščala, je župnik na predlog knezoškofijskega ordinariata organiziral loterijo (v skladu s tedanjo zakonodajo jo je moralo odobriti finančno ministrstvo ob predhodnem soglasju cesarja Franca Jožefa I.), katere podpornik je bil lavantinski knezoškof dr. Mihael Napotnik (škof 1889–1922), ki je bil tudi sicer zelo naklonjen gradnji novih cerkva. Srečke po eno krono so začeli prodajati jeseni 1898, za žrebanje pa je bil določen 1. maj 1899. Prvo nagrado, par volov v vrednosti 500 goldinarjev, je prispeval sam

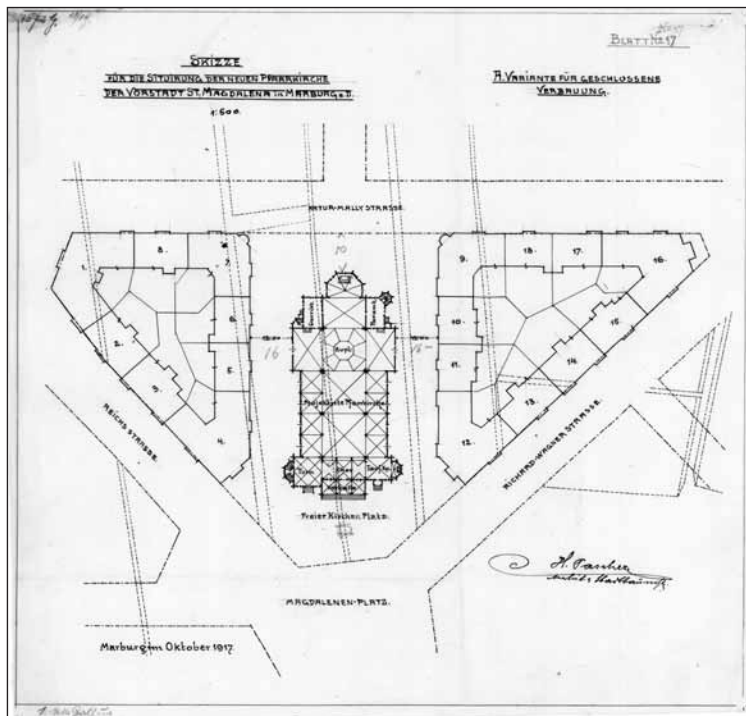
¹ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 3–4, 23; Anton OŽINGER, Cerkevna zgodovina Maribora od konca 18. stoletja, *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec), Maribor 1991, str. 482.

² NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 3.

³ Stavbni razvoj magdalenske cerkve ni natančneje raziskan. Jože Curk domneva, da je njen najstarejši del prvotno ravnostropna ladja, ki naj bi nastala v drugi polovici 16. stoletja. Tej so v prvi četrtni 17. stoletja dozidali prezbiterij in severno od njega zakristijo. Okoli leta 1700 so ladjo in prezbiterij obokali, povečali zakristijo in pred fasado postavili zvonik, sredi 18. stoletja pa so na severni strani ladje postavili kapelo, ki je bila leta 1872 nekoliko nadzidana (Jože CURK, Cerkev sv. Magdalene in njena umetnostna zgodovina, v: Jože Mlinarič, Franc Cerar, Jože Curk, *Župnija sv. Magdalene v Mariboru. 1289–1989*, Maribor 1989, str. 77–79).

⁴ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 12.

⁵ O Tomažu Rožancu gl. NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 18.

1. Hans Pascher: načrt nove cerkve sv. Magdalene na lokaciji sedanjega Mariborskega dvora, situacija, varianta s sklenjeno pozidavo, 1917

knezoškof, ostale nagrade (npr. 10 polovnjakov vina) pa so prispevali drugi dobrotniki.⁶ Naslednji korak je predstavljala ustanovitev Društva za zidanje nove župnijske cerkve pri sv. Magdaleni leta 1900.⁷ Konec leta 1901 je župnik Rožanc pri graškem arhitektu Hansu Pascherju (1858–1942) naročil prve načrte za povečavo župnijske cerkve.⁸ Pascher, ki je bil v desetletjih pred prvo svetovno vojno najaktivnejši arhitekt na področju lavantinske škofije, je načrtoval ohranitev zvonika stare cerkve, prav tako bi obdržali ladjo, ki pa bi jo proti vzhodu podaljšali za eno polo, na južni strani pa bi ji dozidali stolpič s stopniščem na pevski kor. Podaljšali bi tudi stransko kapelo ter prebili zid med ladjo in kapelo, s čimer bi ustvarili dvoladijski prostor. Nekoliko ožji od glavne ladje bi bil nov, tristrano sklenjen prezbiterij z zakristijo na severni strani.⁹ Žal je ohranjen le tloris načrtovane povečave, iz članka v časopisu *Südsteirische Presse* pa izvemo, da naj bi obstoječo ladjo tudi povišali. Cerkev naj bi bila zgrajena v neogotskem slogu, v njej pa so nameravali postaviti le tri oltarje, s čimer so želeli pridobiti več prostora za vernike.¹⁰

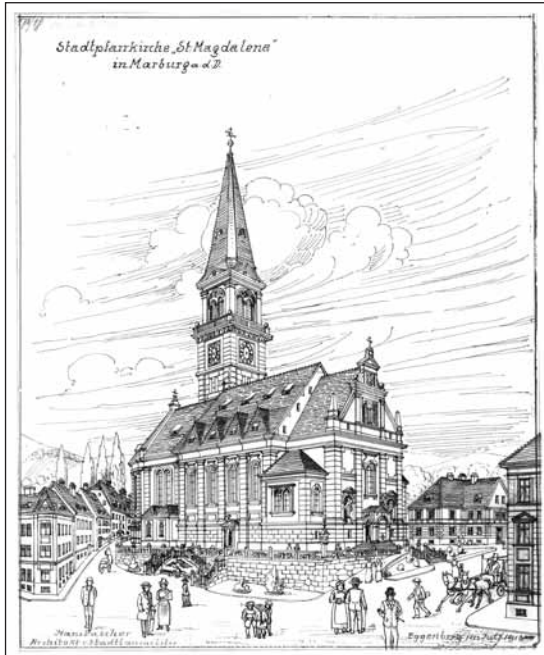
⁶ Dnevne novice. Zidanje nove cerkve pri sv. Magdaleni, *Slovenec. Politichen list za slovenski narod*, 26/245, 25. 10. 1898, str. 4; Cerkevni letopis. Zidanje nove cerkve, *Slovenec. Politichen list za slovenski narod*, 26/257, 9. 11. 1898, str. 3.

⁷ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 19.

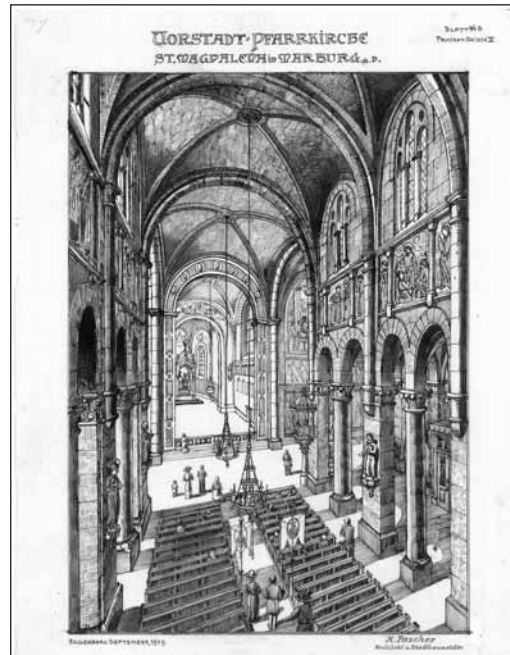
⁸ O arhitektu Hansu Pascherju in njegovih delih v lavantinski škofiji gl. Franci LAZARINI, Arhitekt Hans Pascher in cerkvena arhitektura poznega historizma na Slovenskem Štajerskem, *Studia Historica Slovenica*, 11/2–3, 2011, str. 807–828 (s starejšo literaturo); Franci LAZARINI, *Cerkvena arhitektura lavantinske škofije v času knezoškofa dr. Mihaela Napotnika (1889–1922)*, Maribor 2012 (tipkopis doktorske disertacije), str. 98–124.

⁹ Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA), Plänesammlung (Staatliche), m. 80, načrt povečave cerkve sv. Magdalene v Mariboru, december 1901.

¹⁰ Kirchliche Nachrichten. Neubau der St. Magdalenenkirche in Marburg, *Südsteirische Presse*, 1/103, 25. 12. 1901, str. 4.

2. Hans Pascher: načrt nove cerkve sv. Magdalene na lokaciji obstoječe cerkve, zunanjščina, varianta, 1918

3. Hans Pascher: načrt nove cerkve sv. Magdalene, notranjščina, varianta, 1919

Januarja 1902 je Pascher izdelal nov načrt. Namesto dvoladijske je tokrat predvidel precej prostorno enoladijsko stavbo z manjšo tristrano sklenjeno lurško kapelo na južni strani, nasproti nje, na severni steni, pa bi bil stranski vhod. Arhitekt se je odpovedal stopniščnemu stolpiču in za stopnišče na pevski kor predvidel poseben prostor, ki bi z južne strani obstopil zvonik, njegov pendant na severni strani pa bi bila krstna kapela. Ob tristrano sklenjenem prezbiteriju je bila na južni strani predvidena zakristija, na severni pa shramba za paramente.¹¹ Omenjeni tloris (druge risbe niso ohranjene) je župnik predložil mestnemu svetu, ko ga je 16. januarja 1902 obvestil o svojih namerah. V dopisu natančno utemeljuje, zakaj je potrebna nova stavba, hkrati pa pojasnjuje, da bo cerkev, ki bo zgrajena »im reinen-einfachen-Gothischen-Style«, mestu v okras. Tudi v tem primeru naj bi šlo zgolj za povečavo (die vergrößerte Pfarrkirche), vendar pa iz tlorisa ni razvidno, katere dele stare cerkve naj bi ohranili.¹² Mestni svet je 6. februarja 1902 odgovoril, da nima nobenih ugovorov proti novogradnji, postavil pa je dva pogoja: da mestna občina zaradi zidave ne sme imeti nobenih stroškov in da zaradi gradnje ne smejo biti motene prometne razmere.¹³

Smrt župnika Rožanca 28. novembra 1902 je za več kot desetletje prekinila ambiciozne načrte. Njegov naslednik Simon Gaberc (1828–1916), ki je nastopil službo v začetku leta 1903, je sicer nadaljeval z zbiranjem sredstev,¹⁴ vendar je več pozornosti namenil pastoralnemu delu, saj je

¹¹ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), PAM/1806, Zbirka gradbenih načrtov, Ta/653 Magdalenski trg 3, tloris nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru, januar 1902. Kopija načrta je tudi v StLA, Plänesammlung (Staatliche), m. 80.

¹² PAM, PAM/1806, Zbirka gradbenih načrtov, Ta/653 Magdalenski trg 3, št. 78, dopis župnika Rožanca mariborskemu mestnemu svetu, 16. 1. 1902.

¹³ PAM, PAM/1806, Zbirka gradbenih načrtov, Ta/653 Magdalenski trg 3, št. 1426/70, odločba mestnega sveta (Stadtrathsbeschluss), 6. 2. 1902.

¹⁴ Prim. Correspondenz. St. Magdalene bei Marburg, *Südsteirische Presse*, 3/22, 18. 3. 1903, str. 2.

župnikoval v skrajno neugodnem času pročodrimskega gibanja (množičnega prestopanja nemško govorečega katoliškega prebivalstva v evangeličansko vero), ki je bilo še posebej razširjeno med prebivalstvom železničarske kolonije.¹⁵ Ponovno pa je gradnja nove cerkve postala aktualna z nastopom župnika Antona Stergarja (1879–1954), ki je leta 1916 nasledil umrlega Gaberca. Stergar, ključna oseba zgodbe o gradnji nove magdalenske cerkve, je bil od leta 1903 Gaberčev kaplan in je dobro poznal težave župnije, ki je v letih pred prvo svetovno vojno štela že več kot 16.000 vernikov.¹⁶ Kljub vojnim časom se je nemudoma lotil projekta zidave nove cerkve. Ker se je leta 1916 še zdelo, da bodo centralne sile v svetovni vojni zmagale, je na predlog knezoškofijskega ordinariata zaigral na »vojna čustva« in sklenil postaviti »vojnospominsko cerkev«, ki bi bila župnijska, dekanijska in garnizijska (na ozemlju župnije je ležala mariborska Kadetnica), hkrati pa tudi spomenik vsem padlim vojakom, za katere bi se »za vse čase« enkrat mesečno brala sveta maša, v cerkvi pa naj bi tudi zapisali imena umrlih. Za zidavo nove cerkve je ordinariat pod vodstvom knezoškofa Napotnika društvu dovolil tudi pobiranje prispevkov po vsej škofiji.¹⁷ Župnik Stergar je pri Pascherju naročil nove načrte, zakaj, ni znano, bržkone pa stari za novi namen niso bili zadosti monumentalni.¹⁸ Tokrat so bili načrti zastavljeni precej velikopoteznejše, saj o razširitvi stare cerkve niso več razmišljali, aktualna je bila le še novogradnja, poleg z zidavo na mestu obstoječe cerkve pa so se precej ukvarjali z idejo o gradnji na drugi lokaciji, medtem ko bi zemljišče s staro cerkvijo prodali. Zaradi dograditve Državnega mostu čez Dravo (sedanji Stari most, 1909–1913) je bilo treba izvesti regulacijo širšega območja magdalenske cerkve, kar je arhitektom in urbanistom predstavljalo velik izziv. Stergar je novo cerkev predvidel na južnem robu manjšega trikotno zasnovanega trga, ki so ga načrtovali neposredno ob mostu (sedanji Trg revolucije), na mestu, kjer danes stoji Mariborski dvor (Josip Costaperaria, 1925–1926). V Pascherjevi zapuščini tako poleg različnih načrtov za novo cerkev najdemo tudi več različic ureditve cerkvene okolice (strnjena pozidava, parkovna ureditev ipd.).¹⁹ Lokacija je bila nedvomno posrečeno izbrana, saj bi velika sakralna stavba ob pogledu z mostu učinkovala izjemno monumentalno, ob primerni ureditvi okolice pa bi dala poseben pečat južnemu delu mesta, ki bi z ureditvijo območja med mostom in cerkvijo dobil tudi dobro zasnovan osrednji trg.

Poleg monumentalnosti so v prid gradnji na novi lokaciji govorili tudi finančni razlogi. Za izgradnjo večjega svetišča na območju obstoječe cerkve bi morali odkupiti in podreti več okoliških hiš, kar bi bilo seveda precej dražje od nakupa cenejših nepozidanih zemljišč.²⁰ Nedvomno sta bili leti 1916 in 1917 v finančnem pogledu med najuspešnejšimi, saj je gradbenemu društvu pod župnikovim vodstvom uspelo odkupiti večino parcel na območju načrtovane cerkve, torej južno od dravskega mostu. Za ta namen so unovčili obveznice vojnega posojila, v katerega je bilo društvo,

¹⁵ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 20.

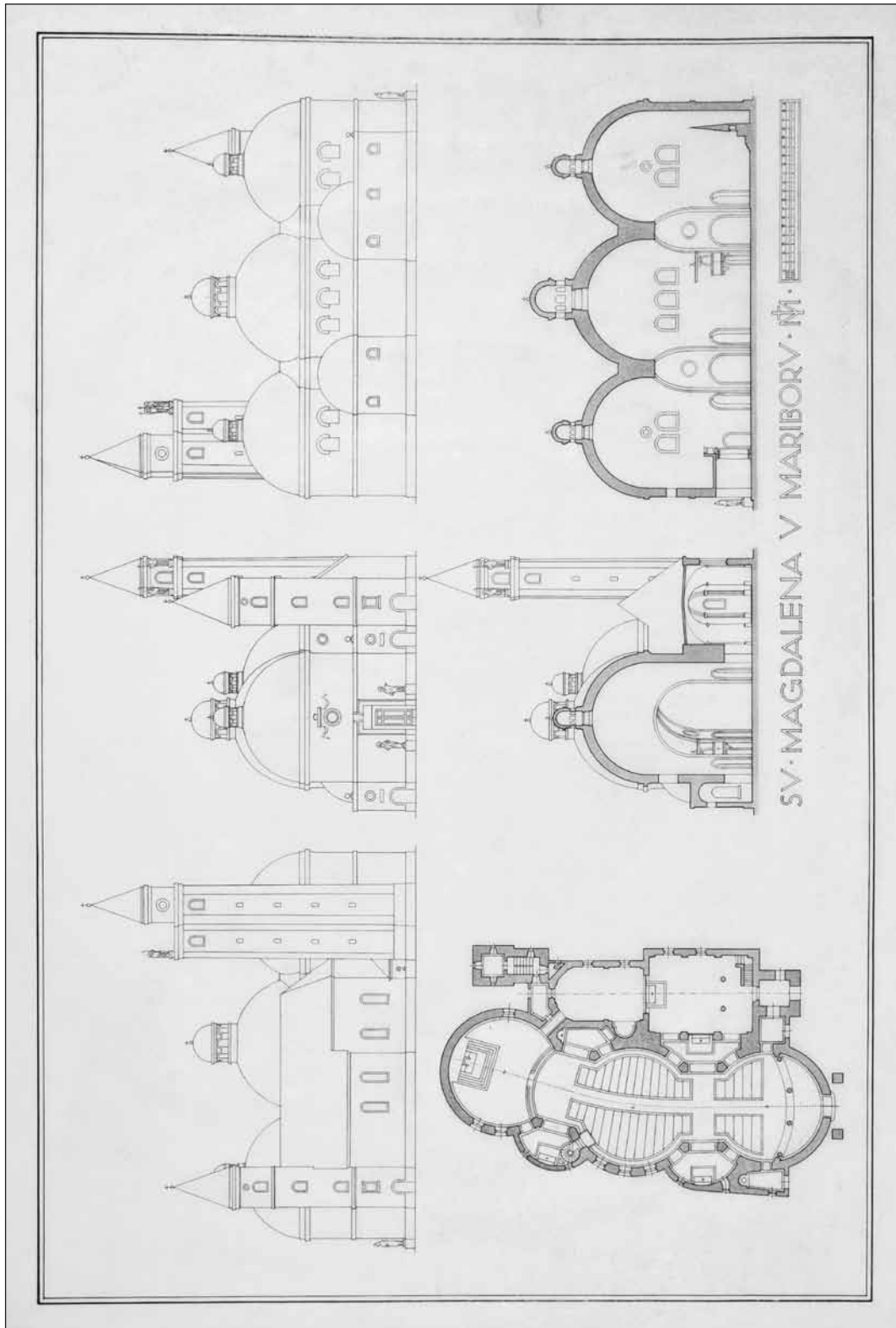
¹⁶ O Antonu Stergarju gl. NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 21–25.

¹⁷ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 6 (1916–1920), št. 645, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 5. 6. 1916; Vabilo k zbiranju milih darov za nameravano vojnospominsko cerkev v predmestju sv. Magdalene v Mariboru (letak).

¹⁸ StLA, Plänesammlung (Staatliche), m. 80, načrti za novo cerkev sv. Magdalene v Mariboru, več variant, 1917–1920. Ohranjeni so le načrti, spisovno gradivo v zvezi z gradnjo vojnospominske cerkve (v fondu štajerskega deželnega namestništva) je bilo žal škartirano.

¹⁹ StLA, Plänesammlung (Staatliche), m. 80, situacija nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru, več variant, oktober–november 1917.

²⁰ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 6 (1916–1920), št. 1544, dopis župnijskega urada sv. Magdalene knezoškofijskemu ordinariatu, 14. 12. 1917.

4. Jože Plečnik, France Tomažič: načrt nove cerkve sv. Magdalene, varianta I, nedatirano

tako kot mnogo drugih, prisiljeno naložiti precejšen del svojih sredstev (95.000 kron). To je bila nedvomno odlična poteza, saj bi v nasprotnem primeru magdalensko društvo s propadom Avstro-Ogrske ostalo brez vseh prihrankov, kar se je zgodilo večini sorodnih društev.²¹ Konec leta 1917 je župnik prosil občinski svet za soglasje h gradnji cerkve. Po njegovih besedah je bila večina »občinskih mož« gradnji naklonjena, odločno pa sta bila proti župan dr. Johann Schmiderer in podžupan dr. Karel Nasko. Slednja nista nasprotovala zidavi magdalenske cerkve kot take, temveč sta bila načelno proti vsaki novi sakralni stavbi (»Kaj je treba nove cerkve!? Ljudje itak preveč letajo v cerkev! Naj gredo v stolnico!«) in sta župniku predlagala, naj denar raje podari revežem. A župnik sprva ni obupal, saj je menil, da je društvo nakupilo že toliko parcel, da bo vsaka druga pozidava na tem področju nemogoča in da je zaradi tega zadeva *de facto* že rešena.²² A že naslednje leto se je znova ogrel za zidavo na lokaciji stare cerkve, pri čemer pa je spet naletel na problem nedokončane regulacije območja okoli nje.²³

V Pascherjevi zapuščini se je ohranilo več načrtov za magdalensko cerkev (na obeh lokacijah), nastalih med letoma 1917 in 1920. Med seboj se razlikujejo zlasti v izbiri sloga, saj je izdelal več neoromanskih in neorenesančnih različic nove cerkve. Medtem ko neorenesanso pri Pascherju pričakujemo, saj je večino svojih cerkva načrtoval v tem slogu, pa nam neoromanika lepo kaže njegovo preusmeritev od graških k dunajskim zgledom, do katere je prišlo v zadnjem desetletju pred vojno in ki se najlepše kaže v Pascherjevih cerkvah v Brestanici (ž. c. Lurške Matere božje, 1908–1911, posvečena 1914) in v Drežnici nad Kobaridom (ž. c. Srca Jezusovega, 1911–1914, zvonik 1986).²⁴ Arhitekt se je »poigral« z različnimi tlorisnimi zasnovami od triladijske bazilike s transeptom do enoladijske stavbe s plitvimi stranskimi kapelami, vsem različicam pa je skupen poligonalno sklenjen prezbiterij z zakristijo na eni in shrambo za paramente na drugi strani. Pri vseh variantah je predvidel le en zvonik (njegova lega variira: ob fasadi, ob prezbiteriju itd.), pri nekaterih načrtih je predvidel nad križiščnim kvadratom kupolo, drugod le strešnega jezdeca ali sploh ničesar. Ob vhodu je na levi (evangeljski) strani (kadar je tu predvidel zvonik, pa na desni) načrtoval krstno kapelo. Na podlagi načrtov lahko predvidevamo bogato arhitekturno členitev ter zračno, svetlo in pregledno notranjščino, značilno za tedanji čas. Pascherjeva cerkev bi, ne glede na to, kateri načrt bi bil na koncu izveden, pomembno obogatila arhitekturno podobo Maribora pa tudi širše regije, nedvomno pa bi hkrati pomenila enega vrhuncev v Pascherjevem opusu.

Gradnja vojnospomske cerkve je bila, kot je razvidno iz sočasnega časopisja, aktualna vsaj še v letu 1919, morda še celo prve mesece 1920,²⁵ v naslednjih letih pa je ideja zamrla, čemur so verjetno botrovali tako politični kot gospodarski razlogi. Ni pa ugasnila želja po novi cerkvi, le da so

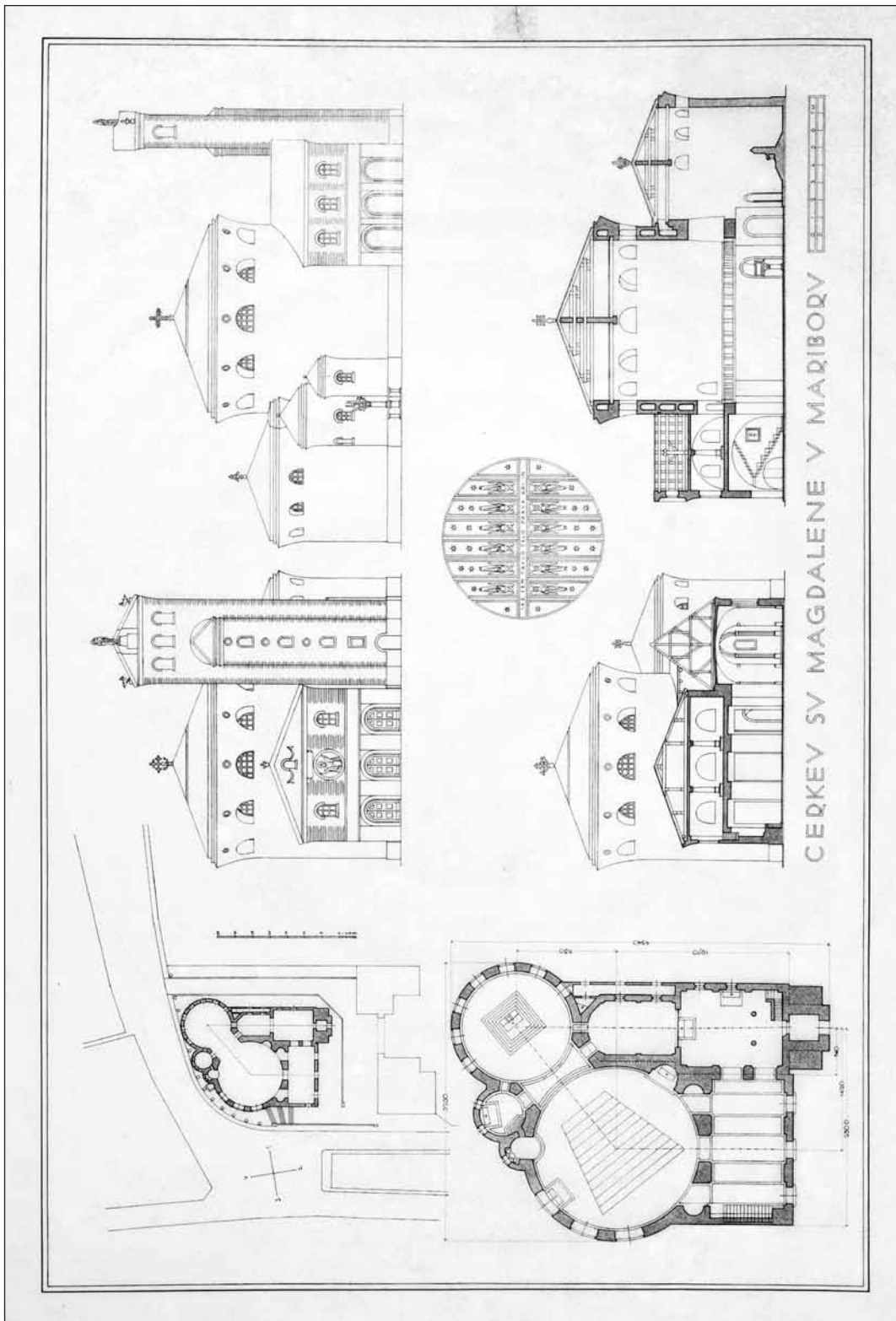
²¹ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 24; Jože MLINARIČ, Zgodovina župnije od prve omembe do konca druge svetovne vojne, v: Jože Mlinarič, Franc Cerar, Jože Curk, *Župnija sv. Magdalene v Mariboru. 1289–1989*, Maribor 1989, str. 45.

²² NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 6 (1916–1920), št. 1544, dopis župnijskega urada sv. Magdalene knezoškofijskemu ordinariatu, 14. 12. 1917.

²³ Situacije cerkve iz leta 1917, hranjene v graškem arhivu (StLA, Plänesammlung (Staatliche), m. 80), predvidevajo novogradnjo na območju sedanjega Mariborskega dvora, medtem ko tlorisi in risbe zunanjščine iz let 1918–1920 (v istem fondu) kažejo novo cerkev na lokaciji obstoječe.

²⁴ O slogovni usmeritvi pri Pascherju gl. npr. LAZARINI 2011 (op. 8), str. 825–827; Franci LAZARINI, Cerkev Srca Jezusovega v Drežnici nad Kobaridom in njeno mesto v slovenski arhitekturi poznega historizma, *Annales. Series Historia et Sociologia*, 22/1, 2012, str. 61–63.

²⁵ Npr. Vojnospomska cerkev, *Mariborski delavec. Neodvisen delavski list za mesto in okolico*, 2/113, 20. 5. 1919, str. 2. Zadnji Pascherjevi načrti so nastali januarja 1920 (StLA, Plänesammlung (Staatliche), m. 80, risba notranjščine nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru, januar 1920).

5. Jože Plečnik, France Tomazič: načrt nove cerkve sv. Magdalene, varianta II, nedatirano

se iz neznanega razloga odločili poklicati drugega arhitekta. Spomladi 1923 je Stergar naročil nove načrte, tokrat pri Jožetu Plečniku (1872–1957),²⁶ ki je k sodelovanju pritegnil svojega učenca in kasnejšega asistenta Franceta Tomažiča (1899–1968).²⁷ Tomažič je pod učiteljevim vodstvom izdelal tri različice, nekoliko kasneje pa na željo naročnika še četrto, ki je bila enostavnejša in cenejša od prejšnjih. Vse štiri variante so predvidevale ne le zidavo na lokaciji obstoječe cerkve, temveč tudi njeno ohranitev (razen zakristije ter sredi 18. stoletja dozidane stranske kapele) in vključitev v novo stavbo, v kateri bi dobila funkcijo zakristije (prezbiterij) in kapele za spoved in zasebno molitev (ladja).²⁸ Prve tri različice, pri katerih so uporabljene do tedaj neuveljavljene tlorisne zasnove, nedvomno predstavljajo tudi nov način povečave sakralnega objekta, saj naj bi večja nova stavba obdala staro. Slednje pride še posebej do izraza pri variantah II in III,²⁹ kjer novogradnja ne obdaja obstoječega objekta le na severni, temveč tudi na vzhodni strani, pri čemer pa stara stavba kljub vkomponiranju v novogradnjo na zunanjščini ohrani nekaj samostojnosti.

Tlorisno zasnovo prve različice sestavljajo tri v obliki loka razporejene krožnice (nekoliko večjo srednjo bi zavzemala ladja, v preostalih dveh pa bi bila podkorje z delom ladje in prezbiterij), ki jih na severni in južni strani dopolnjujeta po dve stranski kapeli; severni sta polkrožno zaključeni, južni pa poligonalne oblike. Preko trapezasto zasnovane večje od južnih kapel bi bila nova cerkev povezana s staro. Vzhodno od prezbiterija stare stavbe bi dozidali nov zvonik, ki bi bil z novo stavbo povezan preko hodnika. Zunanjščino bi sestavljali trije s kupolastimi strehami kriti valji, stavbno gmoto pa bi razbijala dva zvonika: poleg obstoječega še višji in monumentalnejši novi.³⁰ Varianta II je predvidevala tlorisno zasnovo nove cerkve na osnovi dveh različno velikih krožnic (večja ladja, manjša prezbiterij), mednju bi bili na severni strani stisnjeni majhna stranska kapela okroglega tlorisa in ovalen prostor, v katerem bi na stebru stala prižnica (funkcije prostora pod njo z načrtov ni mogoče razbrati), celoto pa bi na zahodni strani zaključevalo večje preddverje pravokotne oblike. Posamezne enote (krožnice) tukaj učinkujejo samostojneje kakor pri prvem načrtu, njihova razporeditev pa bi omogočala večjo razgibanost svetišča. Zunanjščino bi sestavljali

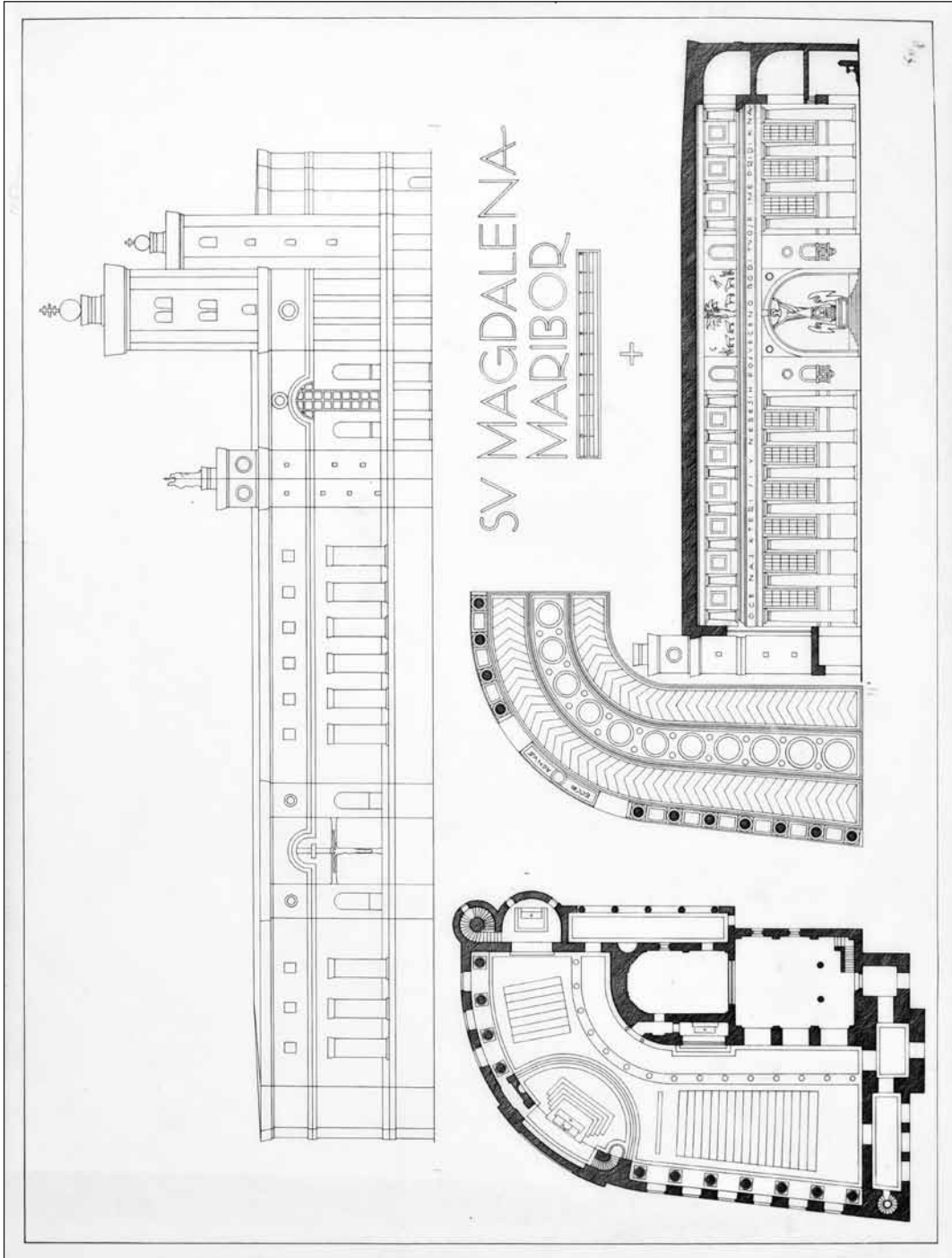
²⁶ Muzeji in galerije mesta Ljubljane (MGML), Plečnikova zbirka, Plečnikovo pismo bratu Andreju, pred veliko nočjo 1923: *Za Maribor bo naredil moj Tomažič neko cerkev – če bo res – če bo hotel – tudi o tem ustmeno /.../*. Kot je razvidno iz arhitektoevih pisem, je mojster sicer odločno nasprotoval starejšim načrtom za magdalensko cerkev, čeprav Pascherja ni izpostavil z imenom. Prim. MGML, Plečnikova zbirka, Plečnikovo pismo bratu Andreju, nedatirano: *Mej tem ko se takole lepo pobavimo z bistroumnimi razgovori – stavijo nam različni Jeblingerji, Wernerji, Kellerji i. t. d. heimatliche Formen – za katere se bojo novi Heimatschützerji preteпали in bistroumili. – Cerkev sv. Magdalene – pri ali v Mariboru – cerkev v Rihembergu, – cerkev sv. Jožefa mit Phalusthurm, Gasilni dom v Ljubljani i. t. d. /.../*. Za opozorilo na citirana Plečnikova pisma se zahvaljujem dr. Damjanu Prelovšku.

²⁷ O Tomažiču: Stane BERNIK, Tomažič Franc, *Slovenski biografski leksikon*, 4, Ljubljana 1980–1991 (12. zv. 1980), str. 104–105; Stane BERNIK, Tomažič, France, *Enciklopedija Slovenije*, 13, Ljubljana 1999, str. 277. Projekti niso signirani, v sočasnem tisku je kot avtor navedena bodisi Plečnikova šola bodisi Tomažič. Ker je Tomažič načrte risal pod Plečnikovim vodstvom in so temeljne ideje v njih brez dvoma Plečnikove, v pričujočem članku projekte označujem kot Plečnik-Tomažičeve.

²⁸ France STELE, Varstvo spomenikov (Od 1. X. 1922 do 1. IV. 1923.). Maribor, župna cerkev sv. Magdalene, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 3/1–2, 1923, str. 69; France STELE, Varstvo spomenikov (Od 1. IV. do 1. X. 1923.). Maribor, cerkev sv. Magdalene, povečanje, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 3/3–4, 1923, str. 143–144; France STELE, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. Kulturnozgodovinski poskus*, Ljubljana 1924, str. 153. O problematiki Plečnikovih povečav starejših cerkva: Tomáš VALENA, *O Plečniku. Prispevki k preučevanju, interpretaciji in popularizaciji njegovega dela*, Celje 2013, str. 231–255.

²⁹ V članku uporabljene oznake variant so povzete po spodaj navedenih objavah v *Domu in svetu* in *Stoletovem Orisu* (gl. op. 28).

³⁰ MGML, Plečnikova zbirka, načrti za povečavo cerkve sv. Magdalene, varianta I, nedatirano. Tloris je publiciran tudi v VALENA 2013 (op. 28), str. 241.

6. Jože Plečnik, France Tomažič: načrt nove cerkve sv. Magdalene, varianta III, nedatirano

štirje valji različnih velikosti (prezbiterij, ladja, stranska kapela, prižnica s prostorom pod njo), ki pa bi imeli namesto kupolastih bolj potlačene stožčaste strehe. Na zahodu bi se na največji valj naslanjalo z dvokapnico krito preddverje, ob katerem je bil predviden zvonik (sodeč po načrtih, bi razširili in povišali obstoječega), ki bi zakrival staro cerkev. Ta bi bila na zunanjščini zaradi tradicionalnih form še vedno jasno vidna.³¹ Varianta III je bila zasnovana kot enotna dvorana v obliki na glavo obrnjene črke J (s prezbiterijem sredi dvorane in manjšo stransko kapelo z apsidalnim zaključkom na jugovzhodnem koncu stavbe), zunanjščina pa bi imela s svojo zaobljeno steno na severni (rečni) strani poseben učinek. Monumentalen vtis bi z mogočno kolonado ob južni ladijski steni naredila tudi notranjščina. Posebej je treba izpostaviti prezbiterij, umeščen na začetek loka črke J, torej na sredino cerkve, in postavljen v ladjo, kar je za čas nastanka naravnost vizionarsko, saj je v evropski arhitekturi do podobnih rešitev prišlo šele po drugem vatikanskem koncilu (1962–1965). V ladjo postavljen prezbiterij je Plečnik kasneje uresničil pri ž. c. sv. Franciška Asiškega v Šiški v Ljubljani (1925–1928, zvonik 1930–1931).³² Četrta varianta je bolj tradicionalna, saj predvideva postavitev nove cerkve vzporedno s staro; gre za način povečave, ki ga poznamo že iz 19. stoletja. Novogradnja bi bila longitudinalna, sklenjena s široko apsidno, na zunanjščini obdano s tričetrtskimi stebri, v osi prezbiterija stare stavbe pa bi dozidali apsidalno sklenjeno kapelo. Zunanjščino bi poudarjala modernistična interpretacija tempeljske fasade, ob kateri bi stal visok zvonik; podobno kot pri varianti II bi povišali obstoječega.³³

Ne glede na to, katero različico bi izbrali, bi predstavljala Plečnik-Tomažičeva cerkev prvo moderno sakralno arhitekturo v Mariboru (in eno prvih na slovenskem Štajerskem), če bi se odločili za eno od treh drznejših, pa bi sodila celo med vrhunce slovenske arhitekture dvajsetih let. Nezanemarljivo pa je tudi dejstvo, da bi pri vseh načrtih ohranili staro cerkev, v čemer se kaže Plečnikovo veliko spoštovanje do starejše arhitekture, ki ga je pokazal tudi pri nekaterih drugih sakralnih objektih (npr. vključitev stare cerkve v ž. c. Gospodovega vnebohoda, Bogojina, 1925–1927; cerkve sv. Krištofa v ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana Bežigrad, 1933–1934; cerkve sv. Urha v ž. c. Srca Jezusovega, Rakek, 1935–1938).³⁴ Žal zaradi pomanjkanja arhivskega gradiva ni mogoče rekonstruirati celotnega poteka dogodkov v letih 1923 in 1924, zagotovo pa je prihajalo do nesoglasij, zaradi česar se je Plečnik iz projekta umaknil in ga v celoti prepustil Tomažiču.³⁵ V svojih pismih je mojster celo svetoval Tomažiču, naj za opravljeno delo zahteva plačilo, zato lahko sklepamo, da mu župnik honorarja ni hotel izplačati.³⁶

³¹ MGML, Plečnikova zbirka, načrti za povečavo cerkve sv. Magdalene, varianta II, nedatirano. Tloris in zunanjščina sta publicirana tudi v *Dom in svet*, 36, 1923, str. 264, 268, in v STELE 1924 (op. 28), str. 24–25, 98.

³² MGML, Plečnikova zbirka, načrti za povečavo cerkve sv. Magdalene, varianta III, nedatirano. Tloris, zunanjščina in vzdolžni prerez so publicirani tudi v *Dom in svet* 1923 (op. 31), str. 265, 269, 284, in v STELE 1924 (op. 28), str. 40–41, 82. O cerkvi v Šiški gl. Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova Ljubljana. Vodnik po arhitekturi*, Ljubljana 1996, str. 164–171.

³³ MGML, Plečnikova zbirka, načrti za povečavo cerkve sv. Magdalene, varianta IV, 15. 10. 1923. Tloris in zunanjščina sta publicirana tudi v *Dom in svet* 1923 (op. 31), Priloga IX, sl. 49–51.

³⁴ O omenjenih cerkvah gl. npr. HRAUSKY, KOŽELJ, PRELOVŠEK 1996 (op. 32), str. 187–189; Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova Slovenija. Vodnik po arhitekturi*, Ljubljana 1997, str. 140–142, 230–242.

³⁵ Zapuščina Franceta Tomažiča (zasebna last), Plečnikovo pismo župniku Stergarju, 1. 1. 1924: *Ker mi odslej ne bo dano se več brigati za ta projekt, ima g. Tomažič tembolj proste roke, po potrebi bo njemu in Vam prav reševati nadalje nalogo in dogovoriti nje ceno ter honorar za dosedanji trud.*

³⁶ Zapuščina Franceta Tomažiča (zasebna last), Plečnikovo pismo Tomažiču, 12. 11. 1923: *Neizpustite zahtevo, g. Tomažič. Ljudje mislijo da smejo samo tujci zahtevati plačo.*

Plečnik-Tomažičevi načrti so v javnosti sicer zbudili precej pozornosti in navdušenja, a župnika niso prepričali. Desetletje kasneje, leta 1934, je takole pojasnil, zakaj jih je zavrnil: »Odklonil sem Plečnikove načrte. G. Plečnik je imponiral, da bo nova Pobrežka cesta šla med šolo in Turkovo hišo preko Vernikove hiše [pravilno: Werniggove, op. F. L.], zato je stisnil novo cerkev med staro cerkev in cerkveni zid in jo skušal oviti okoli stare cerkve. Cerkev bi imela nenavadno in prisiljeno obliko (zaokroženo os), bi bila predolga in preozka in premalo praktična. Četrty projekt bi za silo še bil, ta pa sega 2 m v Tržaško cesto in bi se moral v prezbiteriju za 2 m odsekati, je pa itak že precej kratek. K temu je razvoj šel drugo pot: cesta je krenila na levo prek Turkove hiše in pustila Vernikovo hišo ob strani.«³⁷ Nepodpisani pisec notice v *Domu in svetu*, ki je bil poln hvale Plečnik-Tomažičevemu projektu, pa je obžaloval tudi zamujeno priložnost, da bi Maribor, »ki nosi skozi in skozi pečat nemškega stavbarstva«, dobil »delo slovenskega genija, ki bi bil kot protiutež arhitektoniki levega brega z vso ljubeznijo spletel arhitektonsko krono desnemu bregu«.³⁸

Kmalu po zavrnitvi Plečnik-Tomažičevih načrtov se je, nezadovoljen s počasnim razvojem dogodkov, v reševanje vprašanja magdalenske cerkve vključil tudi novi lavantinski knezoškof dr. Andrej Karlin (škof 1923–1933). Napačno je presodil, da bodo ljudje darovali večje zneske, če bodo videli, da se je pri zidavi končno začelo premikati, zato je pritisnil na gradbeno društvo, da je razpisalo javni natečaj za gradnjo nove stavbe, hkrati pa prisilil župnika, da je nakupil več sto tisoč kosov opeke.³⁹ Društvo je 30. oktobra 1924 objavilo javni natečaj, ki so se ga lahko udeležili vsi arhitekti in inženirji s stalnim bivališčem v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Načelnik »presojevalnega rabsodišča« je bil inž. Jaroslav Foerster z ljubljanske univerze, njegov namestnik inž. Adolf Bäuml z mariborskega magistrata. Poleg njiju so bili v žiriji še inž. Anton Dolenc (vodja mariborske okrožne gradbene direkcije), inž. Miroslav Hengerer (ravnatelj Jugoslovanskega inženirskega podjetja v Mariboru), župnik Anton Stergar in kaplan Pavel Holcman kot predstavnika naročnika ter zgodovinar in profesor umetnostne zgodovine na mariborskem bogoslovju dr. Franc Kovačič.⁴⁰ Ob dejstvu, da v žiriji ni nobenega arhitekta, se je še pred koncem natečaja obregnil nepodpisani kritik v reviji *Dom in svet*, kar pa je bil le prvi v vrsti očitkov župniku, ki so se zvrstili v prihodnjih letih.⁴¹ Med razpisnimi pogoji je bila nedvomno ključnega pomena določba, da mora biti nova cerkev orientirana proti jugu (stara stavba ima pravilno orientacijo), saj so naročniki menili, da bo fasada, obrnjena proti Dravi, imela monumentalnejši učinek. Staro cerkev so nameravali v celoti podreti, saj je zaradi spremembe orientacije ne bi bilo mogoče vključiti v novo stavbo, do česar se je v strokovnem tisku precej kritično opredelil umetnostni zgodovinar dr. France Stele, tedaj vodja Spomeniškega urada za Slovenijo.⁴²

³⁷ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 2357, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 9. 11. 1934.

³⁸ Nepodpisana notica brez naslova na notranji strani platnice, *Dom in svet*, 37, 1924.

³⁹ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 24.

⁴⁰ Natečaj, *Slovenec. Političen list za slovenski narod*, 52/263, 16. 11. 1924, str. 9.

⁴¹ Nepodpisana notica brez naslova na notranji strani platnice, *Dom in svet*, 37, 1924.

⁴² France STELE, Varstvo spomenikov (Od 1. X. 1924 do 1. III. 1925.). Maribor, nova cerkev sv. Magdalene, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 5/1–2, 1925, str. 66–67. Prim. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU (UIFS ZRC SAZU), Terenski zapiski Franceta Steleta, zvezek XXXIV, 1925, s. p. [fol. 78r]: *Vtis imam, da pri zasnovi novega načrta – kar gre na odgovornost stavbnega odbora, ne arhitekta, ki je izvršil to kar so zahtevali – ni odločevalo trezno presojanje položaja ampak sama misel, da se stara stavba mora za vsako ceno odstraniti in po mojem nesrečna fiksna ideja, da se da monumentalni vtis doseči samo, če je fasada obrnjena proti Dravi.*

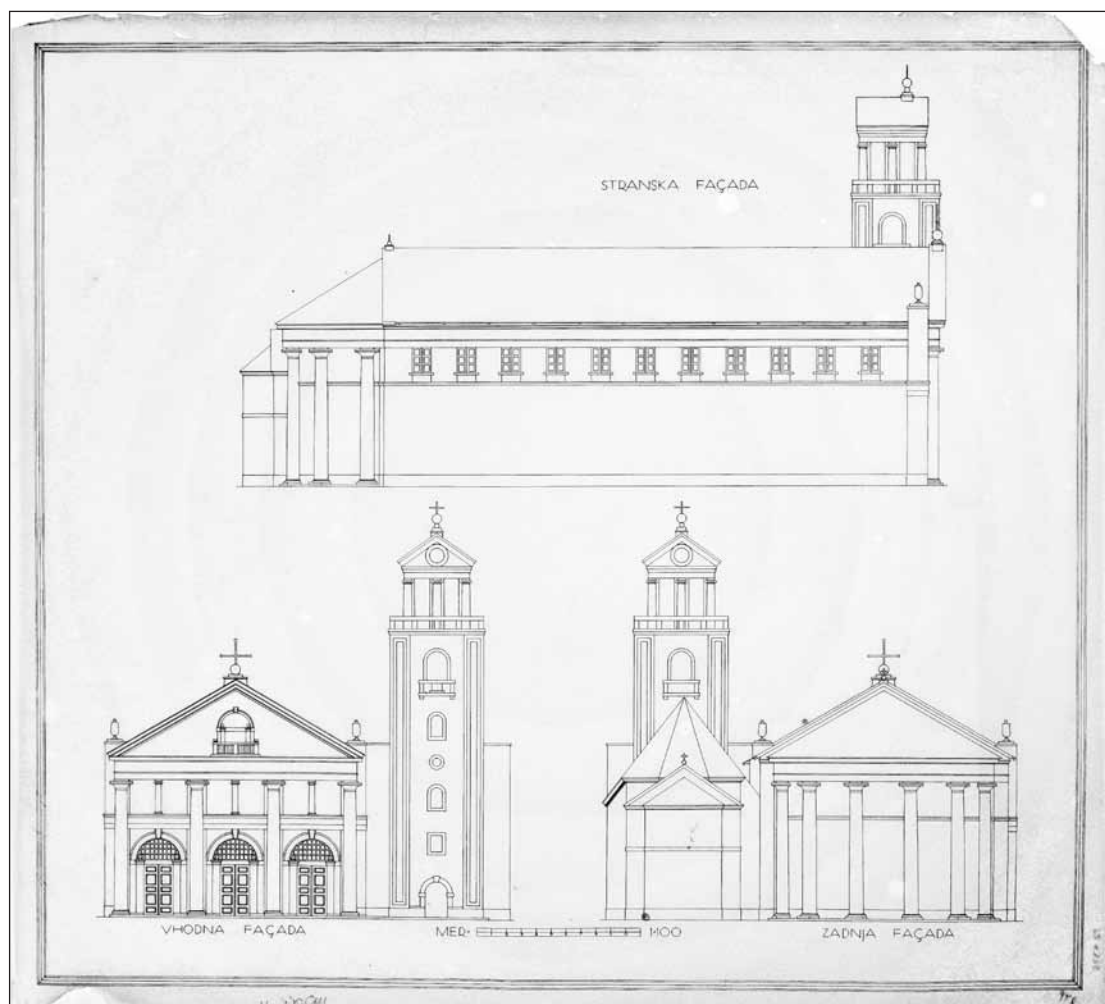
Do 23. februarja 1925 je prispelo na natečaj 34 projektov. Žirija je prvo nagrado (15.000 dinarjev) podelila zagrebškemu arhitektu Stjepanu Podhorskemu (1875–1945), drugo (10.000 dinarjev) profesorju na ljubljanski Tehniki Ivanu Vurniku (1884–1971) in tretjo (1000 dinarjev) načrtu ljubljanskih arhitektov Rada Kregarja (1893–1962) in Vladimirja Šubica (1894–1946), izmed ostalih projektov pa so jih nekaj pohvalili, med drugim načrt Mariborčana Maksa Czeikeja (1879–1945), o katerem bomo še spregovorili.⁴³ Z izjemo Czeikejevega in delno Vurnikovega načrta natečajni projekti žal niso ohranjeni, vsaj nekaj podatkov o njih pa izvemo iz zapiskov Franceta Steleta, ki si je načrte ogledal na razstavi po končanem natečaju. Prvonagrajeni projekt Podhorskega je označil kot »poltradicionalen«. Glavni poudarek cerkve bi bila kupola nad ladjo. Tej bi sledil precej dolg prezbiterij, kar se je zdelo Steletu z estetskega vidika problematično. Notranjščina bi bila krita z ravnim stropom, primernim za moderne poslikave, stene zunanjščine pa bi bile brez arhitekturne členitve. Kregar-Šubičev projekt je predvidel železobetonsko triladijsko baziliko s transeptom in dvema zvonikoma. Glavna ladja bi bila precej širša, notranjščino, poslikano z močnimi barvami, pa bi osvetljevala slikana okna, zaradi česar je Stele zapisal, da »se po efektu približuje gotiki«. Po njegovem mnenju naj bi bil prostorski učinek pri Kregar-Šubičevem načrtu najmodernejši.⁴⁴ Več vemo o drugonagrajenem Vurnikovem načrtu, saj je bila skica cerkvene fasade objavljena v *Ilustriranem Slovencu*. Zunanjščina bi bila iz neometane opeke, vmes bi bili železobetonski zidci, kar bi imelo poseben barvni učinek. Fasada naj bi bila poslikana ter okrašena s kipi in dekorativnim okrasjem, ki spominja na arhitektov Sokolski dom na Taboru v Ljubljani (1923–1926), vendar bi po Steletovem mnenju zaradi svoje razgibanosti (»smotrne razdelitve glavnih mas«) dobro učinkovala tudi brez slikarske in kiparske dekoracije. Spodnji del fasade bi bil petosen, posamezne osi bi med seboj ločevali polstebri, nad vrati (tudi dvojimi v stranskih stenah) pa bi bile upodobitve sedmih darov svetega Duha. Nad balustradno ograjo bi se dvigal ožji zgornji del z rozeto, ki bi jo prekrivalo razpelo. Zgornji del, pred katerim bi stali predimenzionirani kipi štirih evangelistov, bi bil na vrhu zaključen z masivnim venčnim zidcem, nad katerim bi se dvigovalo okrasje v obliki krone. Na podlagi objavljene skice lahko sklepamo na tlorisno zasnovo v obliki latinskega križa. Steleta so pri Vurnikovem načrtu najbolj navdušile »večje mase zidov« na vogalih, ki bi učinkovale kot štiri oporišča in imele tudi praktično funkcijo (žal ne navaja, kakšno).⁴⁵

V nasprotju z modernističnim Vurnikovim načrtom pa je Czeikejev projekt nadvse tradicionalen, saj je cerkev zasnoval v neobaročnem slogu. Triladijska bazilika s transeptom bi imela tristrano sklenjen prezbiterij s tristrano sklenjeno kapelo na vzhodni strani in enako oblikovano zakristijo na zahodni. Slednja naj bi imela nadstropje s shrambo za paramente, iz katerega bi bil dostop tudi na prižnico. Zvonik s krstno kapelo v pritličju bi stal na severozahodni strani cerkve. Tako

⁴³ Dnevne novice. Iz Štajerske. Nova cerkev sv. Magdalene v Mariboru, *Slovenec. Političen list za slovenski narod*, 53/62, 17. 3. 1925, str. 3–4. O Podhorskem gl. Aleksander LASZLO, Podhorsky, Stjepan, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 2, Zagreb 1996, str. 73. O Vurniku gl. Dušan BLAGANJE, Ivan Vurnik, arhitekt, *Ivan Vurnik. 1894–1971. Slovenski arhitekt* (ur. Janez Koželj), Ljubljana 1994 (*Arhitektov bilten*, posebna izdaja, 24/119–124), str. 10–48. O Kregarju gl. France STELE, Kregar Rado, *Slovenski biografski leksikon*, 1, Ljubljana 1925–1932 (4. zv. 1932), str. 557. O Šubicu gl. Marjan MUŠIČ, Šubic Vladimir, *Slovenski biografski leksikon*, 3, Ljubljana 1960–1971 (11. zv. 1971), str. 715; Stane BERNIK, Šubic, Vladimir, *Enciklopedija Slovenije*, 13, Ljubljana 1999, str. 163. O Czeikeju gl. Rok GOLOB, Eva DVORÁKOVÁ, *Arhitekt Max Czeike. 12. 12. 1879 Nový Jičín – 1945 Maribor/Arhitekt Maks Czeike. 12. 12. 1879 Novi Jičín–1945 Maribor*, Maribor 1998.

⁴⁴ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, zvezek XXXIV, 1925, fol. 1r–1v; STELE 1925 (op. 42), str. 67.

⁴⁵ Načrt arhit. Iv. Vurnika za novo cerkev sv. Magdalene v Mariboru, *Ilustrirani Slovenec*, 35, 23. 8. 1925, str. 2 (rišba je reproducirana tudi v: Dodatek, *Ivan Vurnik* 1994 (op. 43), str. 269); UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, zvezek XXXIV, 1925, fol. 1v–2r; STELE 1925 (op. 42), str. 67.

7. Jože Plečnik, France Tomažič: načrt nove cerkve sv. Magdalene, varianta IV, zunanjščina, nedatirano

zunanjščino kot banjasto obokano notranjščino bi členila množica neobaročnih elementov (bogati okenski okvirji, elipsasto oblikovana okna, stopnjevani korintski pilastri, razgibana streha zvonika z lanterno ipd.), na strehi ladje pa bi stal strešni jezdec.⁴⁶ Czeikejeva cerkev učinkuje mogočno in po svojih značilnostih spominja na sakralno arhitekturo 18. stoletja; takšna rešitev bi bila nekaj desetletij prej, v času poznega historizma, popolnoma običajna, v obdobju razcveta modernizma pa je veljala že za povsem zastarelo.

Žal o dogajanju neposredno po natečaju ohranjeni arhivski viri molčijo, iz dogodkov v aprilu 1925 pa je razvidno, da se je gradbeno društvo na koncu odločalo med Vurnikovim in Czeikejevim načrtom. O razlogu za zavrnitev prvonagrajenega načrta arhitekta Podhorskega in o načrtu samem ne najdemo v korespondenci med župnijskim uradom in knezoškofijskim ordinariatom niti besede, prav tako ne o ostalih načrtih. Dne 3. aprila 1925 je župnik Stergar knezoškofijskemu ordinariatu poslal Vurnikov in Czeikejev projekt, pri čemer se je zavzel za slednjega. Župnika je

⁴⁶ PAM, PAM/1806, Zbirka gradbenih načrtov, Ta/653 Magdalenski trg 3, načrti nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru, 30. 5. 1925; št. 9189/886-1925, stavbno dovoljenje, 7. julij 1925. Izvod stavbnega dovoljenja je tudi v NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928).

prepričala zlasti izbira neobaroka, ki naj bi mu ga bil svetoval tedaj že pokojni umetnostni zgodovinar dr. Avguštin Stegenšek (»g. Stegenšek je nasvetoval za Sv. Magdaleno cerkev v modernem baroku v subjektivnem zasnutku«), načrt mu je ustrezal zaradi možnosti gradnje v več fazah (najprej prezbitერიj, obdan s kapelo in zakristijo, potem postopoma ostali deli), kar pri Vurnikovem projektu menda ne bi bilo mogoče. Menil je tudi, da je »za lokalne razmere« triladijska cerkev primernejša od enoladijske, hkrati pa naj bi bila Czeikejeva cerkev cenejša, prav tako bi prihranili pri potnih stroških ipd., ker je bil arhitekt iz Maribora. Župnik se je kritično opredelil do Vurnikovega načrta, saj je zapisal, da ta nikomur ne ugaja in si ga ne upa predložiti gradbenemu odboru; motila ga je zlasti »čudna zunanjščina, enotni odprt prostor, raven lesen strop itd.«. Zaradi stalno padajočih cen zemljišč, s prodajo katerih so nameravali pridobiti znaten del sredstev, je župnik v pismu tudi zapisal: »Začeti pa moramo na vsak način že letos, sicer lahko napravimo križ čez novo cerkev [...]«. ⁴⁷ Štiri dni kasneje je župnik ordinariatu poslal dopolnjen Vurnikov načrt in ob tem pojasnil, kaj ga je pri prvem načrtu motilo: zvonik preblizu župnišča, kapela za velikim oltarjem, prehodi levo in desno od oltarja [verjetno v kapelo za oltarjem, op. F. L.], premalo prostora za spovednice (le dve v ladji); cerkev naj bi segala v bližnjo Werniggovo hišo, gradnja po tem načrtu naj bi bila tudi predraga. Opozoril je na Vurnikovo mnenje, da je tudi dopolnjeni načrt potrebno dodelati, poslana skica naj služi le za diskusijo. Tudi na novi načrt je imel župnik nekaj pripomb, ki jih je poslal škofiji. ⁴⁸ Štiri dni kasneje so mu s škofije odgovorili, da naj se s svojimi željami obrne neposredno na Vurnika in ga prosi za takšne načrte, da se bodo na njihovi podlagi lahko dokončno odločili in začeli z zidavo. ⁴⁹ A že slab teden kasneje je župnik obvestil ordinariat, da se je 15. aprila 1925 gradbeni odbor iz razlogov, navedenih v dopisu z dne 3. aprila, odločil za Czeikejev načrt, in prosil škofijo za njegovo potrditev. ⁵⁰ S knezoškofijskega ordinariata so mu na ta dopis odgovorili, da se jim zdi Vurnikov načrt primernejši, saj »bi bilo lepo, če bi nova cerkev v Magdalenskem predmestju predstavljala kaj izrednega [...]«. Ker pa bo vso odgovornost za gradnjo nosil župnijski urad, mu daje ordinariat proste roke pri izbiri. ⁵¹ Gradbeni odbor se je tako odločil za Czeikejev načrt, za katerega je 4. julija 1925 pridobil tudi gradbeno dovoljenje. Večjih pripomb na projekt s strani civilnih oblasti ni bilo, proti je bil edino konservator France Stele, ki je zapisal, da »predloženih načrtov brez ozira na skromno umetniško vrednost sedanje stavbe ne morem priporočiti«, hkrati pa je podal seznam predmetov iz obstoječe cerkve, ki jih je treba ohraniti. ⁵² Gradbenemu dovoljenju navkljub pa do zidave spet ni prišlo predvsem zaradi pomanjkanja denarja, saj naj bi gradnja po Czeikejevem načrtu stala okoli 3,5 milijona dinarjev, gradbeno društvo

⁴⁷ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 505, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 3. 4. 1925.

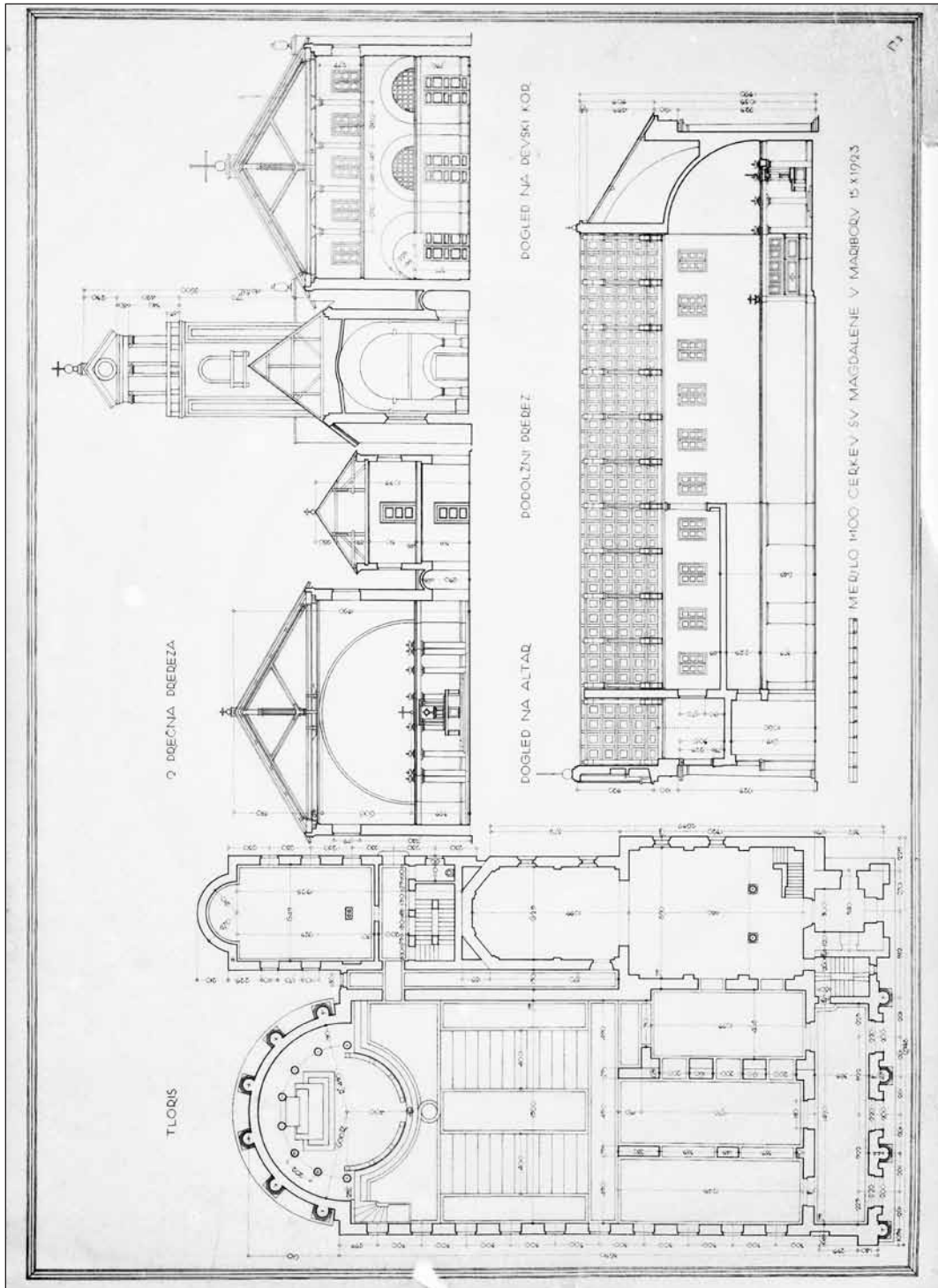
⁴⁸ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 521, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 7. 4. 1925.

⁴⁹ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 648, dopis knezoškofijskega ordinariata župnijskemu uradu sv. Magdalene v Mariboru, 11. 4. 1925.

⁵⁰ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 584, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 17. 4. 1925.

⁵¹ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 648/1, dopis knezoškofijskega ordinariata župnijskemu uradu sv. Magdalene v Mariboru, 22. 4. 1925.

⁵² NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), zapisnik komisijskega ogle-da, 17. junij 1925; št. 9189/886-1925, stavbno dovoljenje, 7. julij 1925. Omenjeni dokumenti so tudi v PAM, PAM/1806, Zbirka gradbenih načrtov, Ta/653 Magdalenski trg 3. Svoje stališče je Stele objavil tudi v strokovni periodiki: France STELE, Varstvo spomenikov (Od 1. III. do 1. VII. 1925.). Maribor, cerkev sv. Magdalene, nova stavba, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 5/3, 1925, str. 111–112.

8. Jože Plečnik, France Tomažič: načrt nove cerkve sv. Magdalene, varianta IV, tloris in prerezi, 1923

9. Ivan Vurnik: načrt nove cerkve sv. Magdalene, fasada, 1925

pa je imelo zbranih le 477.656 dinarjev glavnice, medtem ko za društvena zemljišča, ki naj bi bila eden glavnih finančnih virov, niso imeli niti kupcev niti cene. Sredstva, pridobljena v »nabiralni akciji« po župnijah, z razstavo in veselicami, pa so zadoščala le za kritje stroškov natečaja.⁵³ Prav tako je župnika kmalu minilo navdušenje nad Czeikejevim načrtom, saj naj bi od »novih ljudi« na gradbenem uradu izvedel, da bodo, drugače kot je bilo prvotno načrtovano, bližnjo šolo porušili, zaradi česar naj bi po župnikovem mnenju Czeikejeva cerkev ne imela več »ugodne lege«.⁵⁴ Da ne bi opeka (več sto tisoč kosov), kupljena po nasvetu knezoškofa Karlina, razpadla, jo je moralo gradbeno društvo prodati, seveda za nižjo ceno, s čimer se je finančno stanje še poslabšalo. Zaradi teh dogodkov je bil župnik Stergar na škofiji označen za nesposobnega in glavnega krivca za neuspeh, škof Karlin pa se je od projekta popolnoma distanciral.⁵⁵ Kot da to ni bilo dovolj, je liberalni časnik *Jutro* napadel gradbeni odbor in mu v tedaj značilnem nacionalističnem duhu očital, da je sprejel »načrt nemškega stavbenika, čeprav so bili na razpolago boljši načrti slovenskih arhitektov [tudi Czeike je bil arhitekt in ne stavbenik, op. F. L.]«, da oddaja dela le »nemškimi« obrtnikom, da imajo v odboru večino »Nemci«, seje pa potekajo v nemščini ipd. Za to »grdo narodno izdajstvo« naj bi bil odgovoren župnik Stergar, ki se sploh ne ozira na prispevke Slovencev.⁵⁶

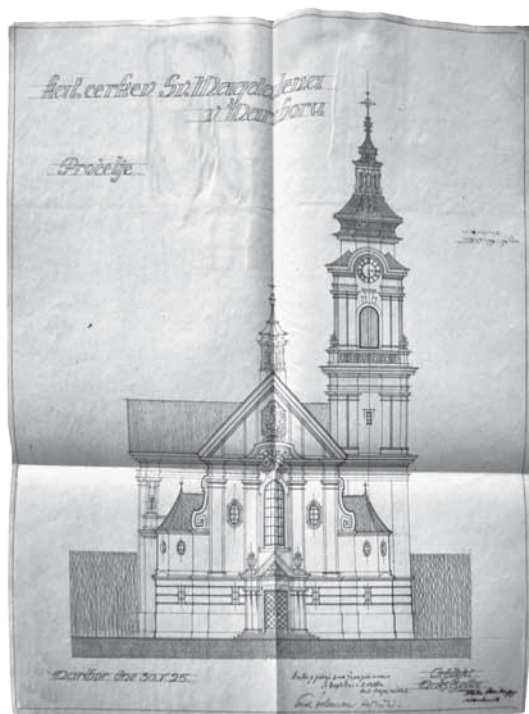
Po polomiji v letu 1925 se o gradnji nove cerkve v javnosti ni več dosti govorilo. Izjemo predstavljajo občasni časopisni članki, v katerih pisci opozarjajo na slabo stanje magdalenske cerkve, kritizirajo »skrajno neokusen načrt tujega avstrijskega arhitekta [Czeike, op. F. L.]« in hvalijo Plečnik-

⁵³ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 24.

⁵⁴ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 2357, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 9. 11. 1934.

⁵⁵ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 24.

⁵⁶ Iz Maribora. Nemški odbor za zidanje Magdalenske cerkve, *Jutro. Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 6/159, 11. 7. 1925, str. 4.

10. Maks Czeike: načrt nove cerkve sv. Magdalene, fasada, 1925

Tomažičeve načrte.⁵⁷ To pa še ne pomeni, da je zamisel o gradnji opustil tudi župnik Stergar. V tridesetih letih je bila potreba po večji cerkvi bolj aktualna kot kdajkoli prej, saj se je z izgradnjo Vurnikove kolonije (1928–1933) število župljanov še dodatno povečalo; leta 1931 jih je bilo že 24.823. Poleg župnika so v župniji delovali kar štirje kaplani, precej pa so pri pastoralni dejavnosti pomagali tudi kapucini, ki so se leta 1920 naselili pri Sv. Jožefu na Studencih.⁵⁸ Ko so leta 1934 porušili Turkovo hišo, ki je stala v bližini magdalenske cerkve, so ljudje spet začeli razmišljati o novi sakralni stavbi, zaradi česar je knezoškofijski ordinariat pozval župnijski urad, naj se izjasni o navedeni problematiki.⁵⁹ Župnik Stergar je napisal obširen odgovor, v katerem je podal svoje videnje dogodkov zadnjega desetletja, posebej pa se je osredotočil na pojasnila, zakaj je zavrnil tako Plečnik-Tomažičev kot Czeikejev načrt. Izpostavil je tudi problem še vedno nedokončane regulacije desnega brega. Očitno se je v tridesetih letih Stergar spet ogrel za Plečnik-Tomažičeve načrte, saj je ordinariatu

predstavil novo zamisel: »Brž ko gradbeni urad določi gradbeno črto za Tržaško cesto, Vernikovo [Werniggovo, op. F. L.] hišo podreti in prostor splanirati, potem pa g. Plečnika poklicati.«⁶⁰ Po župnikovem mnenju bi moral Plečnik načrte (četrto varianto z vzporedno ležečima staro in novo cerkvijo) le prilagoditi obstoječi regulaciji in spremeniti tako, da bi stara cerkev tvorila popolnoma samostojno stavbno enoto in ne bi bila vključena v novo stavbo. V prihodnosti bi staro svetišče dobilo ustrezno namembnost, po potrebi pa bi ga lahko tudi porušili. Predstavitev svojih zamisli je Stergar zaključil zelo samozavestno: »Vsako drugo zamisel o zgradbi nove župnijske cerkve smatram za utopistično in čisto izključeno.«⁶¹ V odgovoru na njegov dopis je ordinariat le še izrazil željo, da bi z gradnjo čim prej začeli.⁶²

⁵⁷ Npr. Zapuščenost božjih hramov v Mariboru. Zanimarjenost in zapuščenost evangelske in magdalenske cerkve, *Mariborski večernik „Jutra“*, 3/286, 14. 12. 1929, str. 2; Mariborske cerkve. Cerkve in razvoj mesta – Zgodovinski podatki – Vprašanje nove cerkve sv. Magdalene, *Mariborski večernik „Jutra“*, 4/31, 27. 1. 1930, str. 2; Magdalenska cerkev v Mariboru, *Slovenec. Političen list za slovenski narod*, 62/257, 11. 11. 1934, str. 3.

⁵⁸ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 3, 12, 26.

⁵⁹ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 1391, dopis knezoškofijskega ordinariata župnijskemu uradu sv. Magdalene v Mariboru, 31. 10. 1934.

⁶⁰ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 2357, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 9. 11. 1934.

⁶¹ NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 2357, dopis župnijskega urada sv. Magdalene v Mariboru knezoškofijskemu ordinariatu, 9. 11. 1934.

⁶² NŠAM, Dekanijski arhivi, D 19 Dekanija Maribor–desni breg, šk. 7 (1921–1928), št. 2660, dopis knezoškofijskega ordinariata župnijskemu uradu sv. Magdalene v Mariboru, 13. 11. 1934.

A stvar se spet ni premaknila z mrtve točke. Med letoma 1936 in 1938 je bila na robu Vurnikove kolonije, na sedanji Cesti zmage, po načrtih Herberta Drogenika (1909–1993) zgrajena nova cerkev sv. Rešnjega telesa, ki je bila kar dvakrat večja od župnijske cerkve sv. Magdalene. Novo svetišče je, podobno kot kapucinska postojanka na Studencih, močno »razbremenilo« magdalensko cerkev. Se je pa Stergar odločno uprl nedvomno pametni zamisli, da bi pri cerkvi sv. Rešnjega telesa ustanovili samostojno župnijo ali vsaj ekspoziuro, saj je menil, da je treba nove župnije najprej ustanoviti v bolj oddaljenih delih magdalenske fare (Tezno, Pobrežje, Radvanje) in šele potem v bližnjih.⁶³ Sam je še vedno videl rešitev le v gradnji nove župnijske cerkve in je zanjo še naprej zbiral sredstva. Tik pred začetkom druge svetovne vojne je menda rekel kaplanu dr. Josipu Mešku: »Tako, sedaj pa le poiščite kupce za naše društvene parcele, da potem začnemo z zidavo nove cerkve. Sedaj bo pa šlo [...].«⁶⁴ Ko se je začela vojna, pa je nemški okupator razpustil gradbeno društvo in zaplenil zemljišča in vsi načrti so znova padli v vodo.⁶⁵

Neposredno po končani vojni je komunistična oblast sicer odobrila ponovno delovanje društva po predvojnih pravilih in mu vrnila zaplenjeno posest, a kmalu je sledila agrarna reforma, ki je društvu odvzela večino (nekaj mesecev prej vrnjenih) parcel. Leta 1948 je Mestni ljudski odbor Maribor (ponovno) razpustil gradbeno društvo, čemur župnija v dobri veri, da bodo skladno s pravili društva (ki jih je ista oblast potrdila) parcele v društveni lasti postale last župnije, ni ugovarjala. Vendar je okrajno sodišče zemljišča protipravno nacionaliziralo. Vse pritožbe župnijskega urada so bile zavrnjene kot prepozno oddane, za nameček pa sta se župnik Stergar in kaplan Meško morala zagovarjati na sodišču zaradi »utaje društvenega imetja« (sredstva za gradnjo sta nalagala na račun župnije in ne na račun gradbenega društva). Kaplan je bil kaznovan z desetimi meseci prisilnega dela z odvzemom prostosti, ostarelega župnika pa so oprostili.⁶⁶

V takih razmerah je postala gradnja novega svetišča nemogoča, dolga leta pa je bila vprašljiva celo usoda obstoječe magdalenske cerkve, saj so bili zaradi širitve mariborske bolnišnice vse do šestdesetih let aktualni načrti za njeno rušitev.⁶⁷ »Prostorska stiska« pa je bila po smrti župnika Stergarja rešena na drugačen način, in sicer z ustanovitvijo novih mariborskih župnij. Še pred drugo svetovno vojno, leta 1940, je bila na Studencih ustanovljena župnija Sv. Jožef, po vojni pa so ji sledile še Sv. Rešnje telo (1953; od nje so se v naslednjih desetletjih odcepile župnije Radvanje (1957), Sv. Križ (1976) in leta 1987 Sv. Janez Bosko), Tezno (1965) in Pobrežje (1972).⁶⁸ V precej zmanjšani magdalenski fari, ki jo od leta 1963 upravljajo jezuiti, tako ni bilo več potrebe po novi cerkvi.

Ključna oseba zgodbe o načrtovani gradnji nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru je nedvomno župnik Anton Stergar, ki si je nazadnje prislužil oznako glavnega krivca za neuspeh projekta, kar pa je le do neke mere upravičeno. Zagotovo je vredno obžalovanja, da je imel tako konservativen

⁶³ MLINARIČ 1989 (op. 21), str. 50.

⁶⁴ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 24.

⁶⁵ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 34.

⁶⁶ NŠAM, Popis cerkva, D XIX Maribor–desni breg, Maribor–sv. Magdalena, str. 23, 34–36.

⁶⁷ Franc CERAR, Zgodovina župnije v povojni dobi, v: Jože Mlinarič, Franc Cerar, Jože Curk, *Župnija sv. Magdalene v Mariboru. 1289–1989*, Maribor 1989, str. 59, 71.

⁶⁸ Podatki o ustanovitvi novih župnij povzeti po *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000. Stanje 1. januar 2000*, Ljubljana 2000, str. 585–587, 589. Prim. CERAR 1989 (op. 67), str. 71.

okus in je na koncu dal prednost precej manj kvalitetnemu projektu Maksa Czeikeja, pred tem pa na tak ali drugačen način zavrnil odlične projekte Hansa Pascherja, Jožeta Plečnika in Franceta Tomažiča, Ivana Vurnika ter morda še katerega, ki se ni ohranil. Omenjeni načrti, zlasti Pascherjevi in Plečnik-Tomažičevi, predstavljajo dobre rešitve zahtevne problematike in tako pri Pascherju kot pri Plečniku in Tomažiču smemo govoriti o enem od viškov v njihovem opusu. Zato lahko obžalujemo, da stavba ni bila zgrajena po katerem od teh načrtov, saj bi danes pomenila arhitekturno znamenitost Maribora in Slovenije nasploh. Po drugi strani pa nam dogodki v zvezi z magdalensko cerkvijo kažejo, s kakšnimi težavami se je v času pred in med prvo svetovno vojno ter po njej soočal naročnik nove cerkve, tudi če je bila potrebna in je zanjo imel podporo vernikov.

»Wir müssen auf jeden Fall noch in diesem Jahr beginnen, sonst können wir die neue Kirche in den Mond schreiben.«

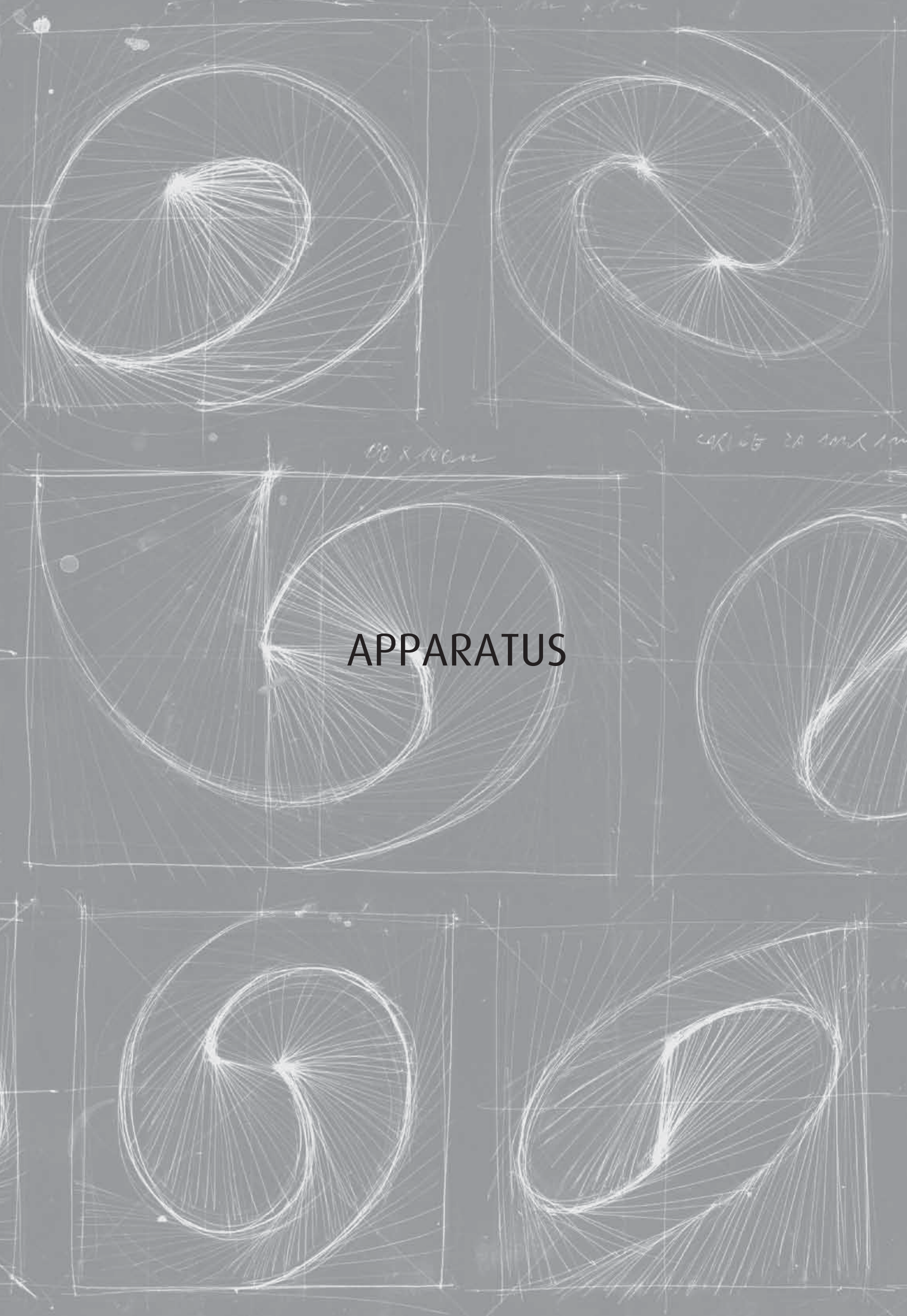
Über den nichtrealisierten Bau der neuen Hl. Magdalena Kirche in Maribor (Marburg a. d. Drau)

Zusammenfassung

Durch die stark gestiegene Bevölkerungszahl in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts war in der Marburger Pfarre Hl. Magdalena die dortige barockisierte spätmittelalterliche Pfarrkirche zu klein geworden, deshalb erwog zu Ende des 19. Jahrhunderts Pfarrer Tomaž Rožanc ihre Erweiterung. Im Jahr 1901 beauftragte er daher Hans Pascher, den führenden Architekten des Späthistorismus in der Steiermark, mit den ersten Entwürfen. Im folgenden Jahr lieferte Pascher neue Entwürfe und das Pfarramt erhielt sogar die Baugenehmigung, allerdings stoppte der Tod des Pfarrers im selben Jahr das Projekt. Es wurde erst während des Ersten Weltkriegs, 1916 wieder aufgenommen, als Pfarrer Anton Stergar den ehrgeizigen Plan des Baus einer Kriegsgedächtniskirche in Angriff nahm, wobei er von dem Fürstbischof von Lavant Dr. Michael Napotnik unterstützt wurde. In den folgenden Jahren fertigte Pascher mehrere Entwürfe für den Neubau im Stile der Neoromanik oder Neorenaissance an. Zunächst beabsichtigte man, die neue Kirche neben der einige Jahre zuvor gebauten Brücke über die Drau (an dem heutigen Trg revolucije) zu errichten, später behielt man aber den Standort der alten Kirche bei. Anfang der zwanziger Jahre kam das Projekt der Kriegsgedächtniskirche zwar zum Erliegen (wohl aus politischen und wirtschaftlichen Gründen), die Idee, ein neues Sakralgebäude zu erbauen, starb jedoch nicht. Im Jahr 1923 beauftragte Stergar den Architekten Jože Plečnik mit neuen Entwürfen. Plečnik stellte zusammen mit seinem Schüler France Tomažič vier Projekte für die Magdalenenkirche her; in allen war das alte Gebäude sinnvoll in das neue eingegliedert. Die Plečnik-Tomažič Kirche, wenn sie gebaut worden wäre, hätte den ersten modernen Sakralbau in Marburg dargestellt. Wenn man eine der kühneren Varianten I und II (bei beiden ist der Grundriss auf der Basis von Kreislinien konzipiert) oder besonders die Variante III (der Grundriss hat die Form eines verkehrt stehenden Buchstaben J mit

dem Presbyterium ins Kirchenschiff versetzt, eine in jener Zeit außergewöhnliche Lösung) ausgewählt hätte, dann wäre die Kirche auch eines der wichtigsten Gebäude des frühen Modernismus in Slowenien überhaupt geworden. Leider lehnte der Pfarrer aus Unverständnis gegenüber der modernen Architektur und auch aus Angst vor hohen Kosten die Pläne ab.

Auf Druck des damaligen Fürstbischofs von Lavant Dr. Andrej Karlin wurde zwischen Oktober 1924 und Februar 1925 ein Architekturwettbewerb durchgeführt, der schon von Anfang an auf Widerstand stieß, unter anderem, weil in der Jury kein Architekt vertreten war (neben zwei Priestern und einem Historiker wurde sie überwiegend aus Baufachleuten zusammengesetzt). Den Konservator France Stele störte indessen die Bestimmung über die geänderte Orientierung der Kirche (in Richtung Süden, um mit der Hauptfassade an der Drau einen monumentalen Effekt zu erzielen), infolge derer die Erhaltung der alten Kirche unmöglich geworden wäre. Es gingen insgesamt 34 Projektbeiträge ein. Den ersten Preis erhielt der Entwurf des Agramer Architekten Stjepan Podhorsky, der sich leider nicht erhalten hat. Der Bauausschuss musste sich am Ende zwischen dem zweitplatzierten Projekt von Ivan Vurnik, der ein modernistisches Objekt mit reichverzierter Fassade entwarf, und dem »lobend erwähnten« Entwurf des Marburger Architekten Max Czeike mit überraschend überholten neobarocken Formen entscheiden. Obwohl das Bischöfliche Ordinariat Vurnik bevorzugte, entschloss sich der Bauausschuss, zweifellos auf Stergars Anregung, für Czeikes Entwurf, der günstiger war. Schließlich wurde aber auch dieser nicht realisiert, zum Teil aufgrund der unausgeführten Stadtregulierung, überwiegend aber aus Geldmangel. Das gescheiterte Projekt der neuen Kirche verursachte einen erheblichen finanziellen Verlust; deshalb wurde der Priester durch das Ordinariat als unfähig bezeichnet und galt als Hauptschuldiger für den Misserfolg. Stergar gab trotzdem nicht auf (Mitte der dreißiger Jahre beschäftigte er sich sogar mit der Idee, Plečnik wieder zur Mitarbeit einzuladen). Angeblich soll er kurz vor Beginn des Zweiten Weltkrieges endlich genug Geldmittel gesammelt haben, leider verhinderte aber die Auflösung des Vereins während des Krieges und dann erneut nach dem Krieg (das zweite Mal durch eine ungesetzliche Nationalisierung der Vereinsparzellen) den Bau. Weil in den Jahrzehnten nach dem Krieg neue Pfarren gegründet wurden, gab es mittlerweile keinen Bedarf mehr für eine Vergrößerung der Magdalenenkirche. Die in diesem Artikel vorgestellten erhaltenen Entwürfe stellen außergewöhnlich qualitative Lösungen dar. Wenn sie tatsächlich ausgeführt worden wären, hätten sie das slowenische Kulturerbe bedeutend bereichert, ein Gebäude nach dem Entwurf von Pascher oder Plečnik-Tomažič hätte zweifellos auch einen Höhepunkt ihres jeweiligen Werkes dargestellt.

APPARATUS

10 x 10 cm

20 x 20 cm

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE

ABSTRACTS AND KEYWORDS

Matjaž Ambrožič

Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem

Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem je prvi te vrste in zato ni popoln oziroma zaključen. Obsega v virih in literaturi izpričane bratovščine, ki so delovale od konca 13. stoletja do ukinitve leta 1783. Na podlagi liturgične hierarhije patrocinijskih naslovov lahko bratovščine razvrstimo v osem glavnih skupin s podskupinami. Zgodovinarjem in umetnostnim zgodovinarjem bo pregled v pomoč pri preučevanju bratovščin in vrednotenju njihovega vpliva na različnih področjih cerkvenega in družbenega življenja.

Ključne besede: bratovščine, Spodnja Štajerska, slovenska Štajerska, jožefinske reforme

Matjaž Ambrožič

The Register of Pre-Josephinist Confraternities in Slovenian Styria

The register of pre-Josephinist confraternities in Slovenian Styria is the first of its kind and therefore not yet complete or concluded. It comprises all confraternities active from the 13th century up to their abolishment in 1783, whose existence is testified to in both archival sources and in literature. According to the liturgical hierarchy of their patrons' titles, the confraternities are sorted into eight principal groups with subgroups. The register will be of help to historians and art historians in studying confraternities and in evaluating their impact upon different fields of ecclesiastic and social life.

Keywords: confraternities, Lower Styria, Slovenian Styria, Josephinism

Nadja Gnamuš

Temne iluminacije. O črnih slikah Sandija Črveka

Sandi Črvek (1960) s svojo neobičajno fascinacijo nad črno v slovenskem prostoru zavzema posebno mesto. Monokromno črno sliko, ki jo je razvil po letu 1989, kot osrednji del svojega opusa raziskuje in razvija tudi danes. To je bila odločitev za skrajni slikarski redukcijonizem, ki ni naravnani zgolj k epistemološki analizi, temveč vzpostavlja novo ontologijo slike, ki odpira široko fenomenološko in vsebinsko polje. Črna v njegovem slikarstvu ni simbol ali koncept, ampak nastopa predvsem kot snov metaumetnosti, ki teži k skoraj filozofskemu iskanju počel in mehanizmov bivajočega. K ontološki poziciji Črvekovskega slikarstva lahko pristopimo prek koncepta gube, ki ga je izoblikoval Gilles Deleuze v svoji istoimenski filozofski razpravi.

Ključne besede: črna, svetloba, relacionalnost, guba(nje), optična taktilnost, praznina, dvojnosti

Nadja Gnamuš

Illuminating Darkness. Reflections on Sandi Črvek's Black Paintings

Sandi Črvek (1960), with his uncommon fascination for black, occupies a special place in Slovenian painting. He has insisted on black monochromes since 1989, when he developed his characteristic black painting. This was a radical decision for the reduction of pictorial means, which aimed not so much for the epistemological analysis of the formal properties of painting as it established a new ontology of painting, thus opening up a wide phenomenological and interpretative field. Črvek is not concerned with black as a symbol or a concept, but rather as a meta-substance of art, which approaches an almost philosophical investigation of the fundamental principles and constitution of the existing. The ontological position of Črvek's painting can be explained in terms of the fold; the concept developed by Gilles Deleuze in his philosophical discussion of the same name.

Keywords: black, light, relationality, fold(ing), optical tactility, emptiness, dualities

Renata Komić Marn*Korespondenca med Karlom Strahlom in Antejem Gabrom*

Prispevek vsebuje komentiran prepis dvanajstih pism iz korespondence med Karlom pl. Strahlom (1850–1929), lastnikom starološke umetniške zbirke, in Antejem Gabrom (1883–1954), škofjeloškim publicistom in zbiralcem starin. Njuni dopisi so zanimivi viri podatkov, ki dopolnjujejo naše poznavanje razmer na področju umetnostne zgodovine na Slovenskem v prvih desetletjih 20. stoletja in osvetljujejo ozadje nastajanja ene najpomembnejših razstav starejšega slikarstva na Slovenskem, Zgodovinske razstave slovenskega slikarstva leta 1922.

Ključne besede: Karl Strahl (1850–1929), Ante Gaber (1883–1954), korespondenca, umetniške zbirke, slovensko slikarstvo, razstave

Renata Komić Marn*The Correspondence of Karl Strahl and Ante Gaber*

The paper comprehends transcriptions and commentaries of twelve letters from the correspondence between the owner of the Stara Loka art collection Karl von Strahl (1850–1929) and Škofja Loka publicist and art collector Ante Gaber (1883–1954). The letters reveal themselves as interesting sources of information which complement our knowledge about art history in Slovenia in the first decades of the 20th century and shed light upon the early stages of one of the most important exhibitions of Slovenian painting, held in Ljubljana in 1922.

Keywords: Karl Strahl (1850–1929), Ante Gaber (1883–1954), correspondence, art collections, Slovenian painting, exhibitions

Tina Košak*Slikarske zbirke grofov Herberstein. Zbirka Erazma Friderika Grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu*

Članek je prvi del študije o slikarskih zbirkah grofov Herberstein v njihovih rezidencah na Štajerskem med sredino 17. in koncem 18. stoletja. V njem je na podlagi znanih arhivskih virov (zlasti lastnikovega zapuščinskega inventarja) na eni in ohranjenega gradiva v zbirkah Pokrajinskega muzeja Maribor in Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož na drugi strani podana podrobnejša analiza strukture zbirke Erazma Friderika grofa Herbersteina (1631–1691) v gradu Hrastovec pri Lenartu in v njegovi mestni rezidenci v Gradcu v širšem kontekstu (srednje)evropskega zbirateljstva ter sočasne ponudbe in povpraševanja na lokalnem trgu, hkrati pa tudi z vidikov razporeditve slik po prostorih, zastopanosti posameznih ikonografskih zvrsti, njihove vloge in recepcije v zbirkah ter njihove materialne vrednosti v odnosu do drugih umetnin in drugih predmetov v zapuščini.

Ključne besede: zbirateljstvo, slikarstvo, 17. stoletje, zapuščinski inventarji, vrednosti slik, Erazem Friderik grof Herberstein (1631–1691), Hrastovec, Gradec

Tina Košak*Picture Collections of the Counts of Herberstein. The Collection of Erasmus Friedrich Count of Herberstein*

The article is the first part of a study on picture collections of the Counts of Herberstein in their Styrian residences between the second half of the 17th and the end of the 18th century. Based on archival sources (ie. mostly probate inventories) and preserved paintings in museums in Maribor and Ptuj, it comprises an in-depth analysis of the structure of the art collection of Erasmus Friedrich Count of Herberstein (1631–1691) in his Hrastovec castle (Germ. Gutenhag) near Lenart, and in his town palace in Graz. The collection, which included more than 300 paintings, is discussed in the context of early modern (Central) European collecting trends, display practices of paintings, the hierarchy of genres and with regards to the role and reception of individual paintings in the collections and their material value as compared with other artworks and objects in his assets.

Keywords: collecting, painting, 17th century, probate inventories, price values, Erasmus Friedrich Count of Herberstein (1632–1691), Hrastovec Castle, Graz

Ana Lavrič

Slovenski »panteon« v Slomškovih Drobtnicah in pri Novi Cerkvi

Slomšek je narodno zavest spodbujal tudi s populariziranjem t. i. domačih svetnikov, kot so Maksimilijan Celjski, Viktorin Ptujski, Mohor in Fortunat, Modest, Virgil, Ciril in Metod, Ema Krška, Liharda s Kamna idr. Poskrbel je za objavo njihovih življenjepisov in podob, ki so se zvrstile na naslovnica *Drobtinic* v letih 1847–1858 (od risarjev predlog zanje so znani Jožef Reiterer, Viljem Lichtenegger in Ignacij Župan). Jeklorezne upodobitve so bile idejno in deloma tudi formalno izhodišče fresk, ki jih je v župnijski cerkvi sv. Lenarta pri Novi Cerkvi leta 1886 naslikal Jakob Brollo. Ikonografski program za skupino domačih svetnikov, ki nastopajo kot nebeška falanga v bran vseh (zlasti pa štajerskih in koroških) Slovencev in slovenstva, je zasnoval tamkajšnji narodnozavedni župnik Lavoslav Gregorec.

Ključne besede: slovenski svetniki, sv. Maksimilijan Celjski, sv. Viktorin Ptujski, sv. Mohor in Fortunat, sv. Modest, sv. Virgil, sv. Ciril in Metod, sv. Ema Krška, sv. Liharda s Kamna, Jožef Reiterer, Viljem Lichtenegger, Ignacij Župan, Drobtnice, Nova Cerkev, Anton Martin Slomšek, Lavoslav Gregorec

Franci Lazarini

»Začeti pa moramo na vsak način že letos, sicer lahko naredimo križ črez novo cerkev.« O neuresničeni gradnji nove cerkve sv. Magdalene v Mariboru

Naraščanje števila vernikov v župniji sv. Magdalene v Mariboru, tedaj največji župniji lavantinske škofije, je na prelomu 19. v 20. stoletje pripeljalo do pobude za izgradnjo nove cerkve ali povečavo obstoječe. Projekt je kar nekaj desetletij zaposloval magdalenske župnike, zlasti Antona Stergarja, in je zamrl šele z drugo svetovno vojno in cerkveni gradnji nenaklonjenim časom po njej. V skoraj štirih desetletjih je bilo predlaganih več načrtov za novo sakralno stavbo, delno ali v celoti so ohranjeni projekti arhitektov Hansa Pascherja, Jožeta Plečnika (in Franceta Tomažiča), Ivana Vurnika ter Maksa Czeikeja. Prispevek obravnava ohranjene načrte ter na podlagi arhivskih virov in zapisov v dnevnem časopisu podaja pregled dogodkov od prvih pobud za novo cerkev konec

Ana Lavrič

The Slovenian 'Pantheon' in Slomšek's Almanac Drobtnice and in the Church at Nova Cerkev

Anton Martin Slomšek, Bishop of Lavant (Maribor), stimulated national consciousness also by popularizing the so-called home saints, such as Maximilian of Celeia, Victorinus of Poetovio, Hermagoras and Fortunatus, Modestus, Virgilius, Cyril and Methodius, Hemma of Gurk, Lihardis of Stein etc. He attended to publish their biographies and images which appeared on the frontispieces of *Drobtinice* in the years 1847–1858 (of the authors of drawings, Jožef Reiterer, Viljem Lichtenegger and Ignacij Župan are known). These steel engravings were the ideational and partly also formal origin for the frescoes, painted in 1886 in the parish church at Nova Cerkev by Jakob Brollo. The iconographic programme for the assembly of home saints, acting as a heavenly phalanx in defence of all (and especially Styrian and Carinthian) Slovenians and of Slovenianship, was made by the nationally minded parish priest Lavoslav Gregorec.

Keywords: Slovenian saints, St Maximilian of Celeia, St Victorinus of Poetovio, Sts Hermagoras and Fortunatus, St Modestus, St Virgilius, Sts Cyril and Methodius, St Hemma of Gurk, St Lihardis of Stein, Jožef Reiterer, Viljem Lichtenegger, Ignacij Župan, Drobtnice, Nova Cerkev, Anton Martin Slomšek, Lavoslav Gregorec

Franci Lazarini

"By all means we must start this very year, or else we can give the new church up as lost." About the Unrealised Building of the New St Magdalene's Church in Maribor

On the threshold of the 20th century, the growing number of worshippers in the Maribor parish of St Magdalene, the then largest parish in the Lavantine diocese, had led to the initiative of building a new church or amplifying the existing one. For several decades the project occupied the Magdalene parish priests, especially Anton Stergar, and died away only with the start of World War II and the post-war era, which was unfavourable for building churches. In almost four decades several projects for the new sacred building were proposed; projects by architects Hans Pascher, Jože Plečnik (together with France Tomažič), Ivan Vurnik and Maks Czeike are preserved either in part or in their entirety. The article deals with the preserved plans and, based on archival sources and

19. stoletja do razpustitve gradbenega društva po drugi svetovni vojni. Posebej je izpostavljena vloga župnika Stergarja, zlasti njegov odnos do posameznih načrtov pa tudi njegova domnevna krivda za neuspeh projekta.

Ključne besede: Maribor, cerkev sv. Magdalene, cerkvena arhitektura, pozni historizem, modernizem, Hans Pascher, Jože Plečnik, France Tomažič, Ivan Vurnik, Maks Czeike, naročništvo, Tomaž Rožanc, Anton Stergar, Mihael Napotnik, Andrej Karlin

notices in the daily press, brings a survey of the occurrences from the first initiatives for a new church at the end of the 19th century up to the dissolution of the building committee after World War II. The role of the parish priest Stergar is particularly exposed, especially with regard to his attitude towards individual designs as well as his supposed responsibility for the failure of the project.

Keywords: Maribor, St Magdalene's church, church architecture, late historicism, modernism, Hans Pascher, Jože Plečnik, France Tomažič, Ivan Vurnik, Maks Czeike, commissioning, Tomaž Rožanc, Anton Stergar, Mihael Napotnik, Andrej Karlin

Barbara Murovec

*»Skratka, kadrovska vprašanje je dokaj težko ...«
Drobcji o političnem vplivu na umetnost in umetnostno zgodovino v Sloveniji*

Vpliv politike in državne ideologije na umetnostno zgodovino je v evropskih državah, ki so imele v 20. stoletju enega od totalitarističnih sistemov, v zadnjih desetletjih predmet številnih raziskav. V Sloveniji je bilo nekaj korakov narejenih predvsem pri raziskovanju vpliva na umetnost, skoraj nič pa na področju preučevanja umetnostne zgodovine in njenih nosilcev, ki so v drugi polovici 20. stoletja oblikovali stroko in generirali odnos družbe do umetnosti. Iz ohranjenih zapisnikov partijskih komisij in drugega gradiva lahko razberemo, da je šlo pri izgradnji nove države in novega človeka po letu 1945 za bistveno več kot zgolj za omejevanje ustvarjalnosti. Politika ni le nadzirala stanja, temveč ga je tudi na novo vzpostavljala, in sicer tako na področju umetnosti kakor tudi umetnostne zgodovine in likovne kritike. Brisanje, zanikanje in nepoznavanje (družbenopolitičnih) kontekstov, ki so (so)oblikovali umetnostno zgodovino, je še vedno močno prisotno v slovenskem prostoru, čeprav bi kritična analiza zgodovine stroke pomembno prispevala k njenemu metodološkemu razvoju.

Ključne besede: kulturna politika po 1945, umetnostna zgodovina in politika, umetnost in politika, Stane Kregar, France Stele, Boris Zihlerl

Barbara Murovec

*“Anyway, the question of personnel is rather difficult ...”
Some Observations on Political Influence on Art (History) in Slovenia*

Over the last few decades, the influence of politics and state ideology on art history has been the subject of numerous studies in those European countries ruled in the 20th century by totalitarian systems. In Slovenia, some steps have been taken in this direction, especially with regards to research into the influence of politics on art; almost nothing has been done, however, in the field of researching the history of art history itself and the figures within it who, in the second half of 20th century, shaped the discipline and generated society's attitude towards art.

The surviving Communist party archival documents and other material reveal that the building of the new state and the new man after 1945 amounted to much more than just the restraining of creative freedom. Politics not only controlled the situation, they re-established it, in the artistic field as well as in art history and art criticism. Obliteration, denial and ignorance of the (socio-political) contexts, which had (co-)shaped art history, are still overwhelmingly present in Slovenia, but a critical analysis of the history of the discipline would make a significant contribution to its methodological progress.

Keywords: cultural policy after 1945, art history and politics, art and politics, Stane Kregar, France Stele, Boris Zihlerl

Katarina Šmid

Fragment pripovednega reliefa na grobnici Spektatijev v Šempetru. Epizoda zgodbe o Orestu in Ifigeniji na Tavridi ali Toantov dokončni poraz na otoku Sminta?

Prispevek obravnava edini nerazloženi relief na edikulni grobnici rodbine Spektatijev v Šempetru v Savinjski dolini. Na podlagi primerjave z upodobitvami Orestove zgodbe v kamniti plastiki in upošteva ohranjeno, a v likovno tradicijo ne vselej preneseno literarno izročilo, se ponujajo možnosti razlage prizora kot Piladovo reševanje Oresta, ki ga je ob prihodu na Tavrido popadla norost, boj Oresta oziroma Pilada s Tavrijci pred Artemidinim svetiščem, Orestov uboj Ajgista in Klitajmestre v Argosu ali kot smrt tavrijskega vladarja Toanta na otoku Sminta.

Ključne besede: Šempeter v Savinjski dolini, Celeja, Norik, edikulna grobnica Spektacijev, Orest, Ifigenija, Pilad, Tavrida

Katarina Šmid

The Fragmentary Narrative Scene from the Tomb of Spectatii at Šempeter. An Episode of the Story of Orstes and Iphigenia among the Taurians or the Final Demise of King Thoas on the Island of Sminthe?

The article discusses the only relief on the funerary aedicula of Spectatii at the Roman necropolis at Šempeter in the Valley of Savinja, which is yet to be interpreted. Regarding the depictions of Orestes myth on stone reliefs on one side, as well as the accounts in primary classical sources on the other, the scenes of Pylades saving Orestes, the combat of Orestes or Pylades against the Taurians in front of an Artemis' shrine, the murder of Aigisthos and Clytaimestra in Argos or the death of Thoas on the island of Sminthe, are all taken into consideration.

Keywords: Šempeter in the Valley of Savinja, Celeia, Noricum, funerary aedicula of Spectatii, Orestes, Iphigenia, Pylades, Tauris

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Doc. dr. Matjaž Ambrožič
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska cesta 4
SI-1000 Ljubljana
matjaz.ambrozic1@guest.arnes.si

Dr. Ana Lavrič
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
lavric@zrc-sazu.si

Doc. dr. Nadja Gnamuš
Gimnazija Jožeta Plečnika
Šubičeva ulica 1
SI-1000 Ljubljana
nadjagnamus@gmail.com

Doc. dr. Franci Lazarini
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
lazarini@zrc-sazu.si

Renata Komić Marn
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
renata@zrc-sazu.si

Doc. dr. Barbara Murovec
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
BaMurovec@zrc-sazu.si

Dr. Tina Košak
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
tkosak@zrc-sazu.si

Dr. Katarina Šmid
Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5
SI-6000 Koper
katarina.smid@fhs.upr.si

VIRI ILUSTRACIJ

PHOTOGRAPHIC CREDITS

Nadja Gnamuš

1, 4–5: osebni arhiv Sandija Červeka.

2–3, 6–8: *Sandi Červek. Slike in risbe 1985–2011*, Ljubljana 2012.

Tina Košak

1: © Pokrajinski Muzej Ptuj Ormož (foto: Boris Farič).

2–17: © Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

Ana Lavrič

1–11: *Drobtinice*, 1847–1858.

12–14: *Djanje Svetnikov Božjih*, Gradec 1853–1854.

15, 19–20: © Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana (foto: Ana Lavrič).

16: *Hl. Rupert von Salzburg*, Salzburg 1996.

17–18, 21–23, 25–36: © Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

24: A. Žigon, *Cerkveno stensko slikarstvo*, Celje 1982, dopolnil Andrej Furlan.

Franci Lazarini

1–3: © Steiermärkisches Landesarchiv Graz.

4–8: © Muzeji in galerije mesta Ljubljane, Plečnikova zbirka.

9: *Ilustrirani Slovenec*, 35, 1925.

10: F. Lazarini.

Barbara Murovec

1: *Stane Kregar. Retrospektivna umetnostna razstava*, Ljubljana 1950.

2: *Stane Kregar. Stalna zbirka poklonjenih del*, Ljubljana 1996 (foto: Ljubo Struna).

3: *Stane Kregar. Stalna zbirka poklonjenih del*, Ljubljana 1996.

4–5: © Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana.

6: F. Stele, *Slovenski slikarji*, Ljubljana 1949.

Katarina Šmid

1: J. Klemenc, V. Kolšek, P. Petru, *Antične grobnice v Šempetru*, Ljubljana 1972.

2, 5: K. Šmid.

3–4, 7, 9, 12: R. Bielfeldt, *Orestes auf römischen Sarkophagen*, Berlin 2005.

6: G. Koch, *Die mythologischen Sarkophage. Meleager*, Berlin 1975.

8: © Muzej Vojvodine, Novi Sad.

10: Franci Lazarini.

11: J. H. Oakley, *Die attischen Sarkophage. Andere Mythen*, Berlin 2011.

13: *Muzejski vjesnik*, 9, 1986.

